

המצור על יודפת והמצור על
גמלא כמקרי בוחן לבחינת
הפקת לקחים בעבא הרומי

גרשון בר-כוכבא

רקע

בשער המאמר:
מבט אל גמלא
בכיוון דרום-מערב

דרישת פלורוס, הנציב הרומי האחרון ביהודה, לקבל לידיו את כספי המקדש וטבח של אוכלוסייה יהודית בירושלים ובערים המערבות, הביאו לפרוץ מרד היהודים בשלטון הרומי בשנת 66 לסה"נ. פלורוס פנה בבקשת סיוע אל הנציב הרומי בסוריה, קסטיוס גאלוס, והלה בא לארץ בלוויית הלגיון השנים-עשר פולמינטה (Fulminata) וכוחות נוספים למסע עונשין. מסע זה נחל כישלון חרוץ, ובעקבות כך שלח נירון קיסר את אספסיאנוס בראש כוחות גדולים לדכא את המרד ביהודה. בשנים 67-69 הצליח אספסיאנוס להשתלט על רוב אזורי הארץ ולהביא לכיבוש של ירושלים. אך מותו של נירון קיסר ופרוץ מלחמת אזרחים ברומא גרמו לאספסיאנוס להשהות את פעולותיו. עם ההכרזה עליו בתור קיסר וסיום מלחמת האזרחים הרומית, מינה אספסיאנוס את בנו טיטוס להשלים את השלב האחרון – כיבוש של ירושלים. כחמישה חודשים עמדה העיר במצור, ובקיץ של שנת 70 נכבשה ירושלים. למעט כמה מקרים בחרו המורדים היהודים להסתגר בערים ולא ללחום בשדה הפתוח, ולפיכך צורת הלחימה שנקט אספסיאנוס לשם דיכוי המרד הייתה קרבות מצור.

במאמר זה אבחן שניים מקרבות המצור הללו, המצור על יודפת והמצור על גמלא, כדי לברר אם הייתה בצבא הרומי הפקת לקחים. שני קרבות מצור אלו נבחרו לבחינה משלוש סיבות עיקריות: (א) בIODפת הטילו כוחות אספסיאנוס לראשונה מצור על עיר בצורה, כך שניתן לבחון את רמתם המקצועית בפתיחת המערכה; (ב) כחודש וחצי חלף מסיום קרב המצור על יודפת ועד תחילת המצור על גמלא, כך שקיימת סמיכות בזמן בין שני קרבות המצור; (ג) בשני קרבות אלו לחמו אותן יחידות, וסביר להניח אפוא שדפוסי פעולה ומיומנויות שרכשו הכוחות במהלך המצור על יודפת השפיעו על איכות קרב המצור על גמלא.

מאפייני קרב המצור

קרב מצור הוא כיתור של מקום המוגן מכל עבר, על ידי כוח צבאי, כדי לכבשו בהתקפה ישירה או כדי לאלצו להיכנע על ידי ניתוק דרכי ההספקה שלו.¹ קרב המצור, בניגוד לקרב בשטח הפתוח, מאופיין

מאמר זה הוא נוסח מקוצר של שני פרקים מתוך עבודת הדוקטור שכתבתי. ראו: ג' ברי-כוכבא, 'הפקת לקחים והיבטים לוגיסטיים בקרבות מצור של הצבא הרומי במרד הגדול', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשס"ח. תודתי לפרופ' ישראל שמצן, שהנחה אותי בעבודה, עיין במאמר זה והעיר הערות חשובות.

1 מאפייני קרב המצור נלמדים מתוך עיון במקורות שונים, ארכאולוגיים וספרותיים. אין אפילו ספר רומי אחד המתאר בצורה מסודרת את אופן ניהול קרב המצור. למחקר בקרב המצור הרומי ראו: P. Connolly, *Greece and Rome at War*, London 1998, pp. 274-303; Y. Le Bohec, *The Imperial Roman Army*, trans. R. Bate, London 1994, pp. 134-140; A.K. Goldworthy, *The Complete Roman Army*, London 2003, pp. 186-197; N. Konstantin, *Ancient and Medieval Siege Weapons*, Lyon 2005; G. Davies, *Roman Siege Works*, Brimscombe 2006; P.B. Kern, *Ancient Siege Warfare*, Bloomington 1999. אפעל דן בקרב המצור בתקופה קדומה יותר, אך רבים מהמאפיינים לא השתנו עם הזמן. ראו: י' אפעל, כעיר נצורה: המצור וגילוייו במזרח הקדום, ירושלים תשנ"ז.

בראש ובראשונה כקרב שבו האוכלוסייה הלא לוחמת – נשים, ילדים וזקנים – לא רק הייתה בקו האש, אלא גם לא יכלה לברוח. עם כיבוש עיר וחדירת הרומאים לתוכה, היה מתבצע לרוב טבח של האוכלוסייה בלא הבחנה בגיל ובמין. עבדות, אונס, הרס וחורבן הם ממאפייני תוצאת קרב המצור.

מערכת המצור נחלקה לשלושה שלבים:

- **שלב התנועה 'אל היעד'** – ההיסע המבצעי־המנהלי מהמחנה האופרטיבי ועד היעד.
- **שלב הלחימה 'אל היעד'** – כל המהלכים שנדרשו לפריצת המכשול (החומה או החפיר). אפשר היה לבצע שלב זה בשתי שיטות: (א) הסגר, שנועד לנתק את העיר מאמצעי מחיה, נשק, תגבורת ועוד, על מנת להביא לכניעתה; (ב) התקפה – שיטת פעולה זו מפורטת בדרך כלל במקורות קדומים שמתוארים בהם קרבות מצור. בהתקפה באו לידי ביטוי המקצועיות, מעשי הגבורה של מפקדים ולוחמים כאחד, תחבולות ומנהיגות המפקד. השיקול העיקרי שהנחה מצביא להעדיף את שיטת ההתקפה משיטת ההסגר היה בדרך כלל שיקול הזמן. שיטת ההתקפה אמורה הייתה להביא לכיבוש העיר הנצורה במהירות גדולה יותר, אך לעתים במחיר דמים גבוה יותר.
- **לרומאים היו טכניקות שונות להתגבר על המכשול: (א) דרך החומה (פריצתה על ידי איל הברזל); (ב) מתחת לחומה (מנהרות); הן לצורך מיטוט החומה והן לצורך חדירה לעיר); (ג) מעל החומה (סולמות, מגדלי מצור וגשרי הסתערות). בכל שלוש טכניקות ההבקעה היה צורך בחיפוי רצוף וכבד, והוא ניתן על ידי ירי חצים והטלת אבני קלע וכידונים. חיפוי יעיל הוא ירי רצוף לעבר האויב עד הגעת הכוח התוקף ליעדו. חיפוי כזה דרש תיאום רציף בין הכוח המסייע (המחפה) לבין הכוח המסייע (המתמרן). במשך הזמן התפתחו מכוונות ארטילריה, שהיו כלים יעילים ביותר לחיפוי גם לטווחים הארוכים. לכלים אלו הייתה השפעה פסיכולוגית ניכרת על הנצורים; פעמים עצם הצגתם לראווה אל מול החומות הביאה לכניעת העיר.**
- **שלב הלחימה 'על היעד'** – שלב זה כולל את כל המהלכים מרגע פריצת המכשול ועד השלמת כיבוש העיר. שלב חשוב זה – שהיה בעצם תכלית המצור – לא פורט לרוב במקורות, וקשה עד בלתי אפשרי לשחזר את תכנית ההתקפה בתוך העיר. הלחימה בשלב זה התאפיינה כלחימה בשטח בנוי, שהיא לחימה מורכבת, ולמגן היה בה יתרון מובהק בתחום הכרת השטח.

הפקת לקחים

בצבאות מודרניים הפקת לקחים היא פעולה מקובלת, אולי אפילו הכרחית, שמתבצעת לאחר כל קרב או מלחמה. מקובל להניח שאי אפשר לנצח בקרב ללא הפקת לקחים מן הקרב הקודם. מטבע הדברים הפקת לקחים נעשית בדרך כלל לאחר כישלונות, כיוון שכישלון בקרב אינו קורה סתם כך. לפיכך יש לחקור את הכישלונות, למצוא את סיבותיהם, ולהפיק את הלקחים הנכונים במישור האישי ובמישור הארגוני. הפקת לקחים היא פעילות שאמורים לבצע שני הצדדים הלוחמים. גם האויב מפיך לקחים. אם רק הצד שנכשל הפיק לקחים, ואף הטמיעם באופן היסודי ביותר, הרי הצד שניצח (בקרב הקודם)

מתכונן לקרב הקודם במקום לקרב הבא. זאת אחת הסיבות לתופעה המוכרת מן ההיסטוריה הצבאית של ניצחונות והפסדים לחלופין.²

החברה הרומית הייתה חברה מעמדית, ולכאורה עלולה הייתה עובדה זו למנוע הפקת לקחים כראוי.³ אולם כבר כתב קיקרו: 'כל אדם עלול לטעות. אין אדם מתמיד בטעותו פרט לכסיל'.⁴ לדברי יוספוס הצבא הרומי נהג להפיק לקחים ושכלל תהליך זה עד שהגיע לרמה גבוהה: 'בקרב אינם עושים דבר בלא מחשבה תחילה, ואינם משאירים דבר ליד המקרה: שיקול דעת קודם לכל מעשה, והמעשים נעשים בהתאם להחלטות. לכן כמעט אינם שוגים, ואם הם נוחלים מפלה – יתקנו את המשגה על נקלה [...] ואילו בחינה מוקדמת – אף אם תוצאתה כישלון – מלמדת להיזהר כדי לא להיכשל שנית'.⁵

הפקת לקחים: הדגם

רובם המוחלט של המושגים הנזכרים להלן הם מודרניים ולא היו קיימים בעולם הרומי. השימוש בהם במאמר הוא לצורך הניתוח וההבנה של התהליך. הפקת לקחים היא פעולה טבעית שסביר שנעשתה גם בעבר. אולם הדגם השיטתי שאני מציע לצורך בחינת הפעולות הוא מודרני, וסביר להניח שלא היה קיים בעבר. פעולות צבאיות שבעיני החוקר המודרני נראות פגומות ולקויות היו נורמות סבירות באותם הימים. בהפעלת דגם ניתוח מודרני על טקסט המתאר אירועים שהתרחשו לפני כאלפיים שנה קיים חשש מהסקת מסקנות מוטעות ומאנכרוניזם. על מנת להפיג חשש זה ככל הניתן אנתח את הפעולות בעיקר תוך התייחסות לספרות קדומה מן התקופה הנדונה. הניתוח מאפשר להצביע על שינוי בדפוס הפעולה של הצבא הרומי במהלך הקרב, ולבחון את שורשי הסיבות לשינוי זה.

מושגים: הגדרות

תחקיר או ניתוח אירוע מבצעי – טכניקה של מחקר צבאי הבודקת ביצוע של משימה מול המטרה ומול תוצאותיה, בהתייחס לתורת הלחימה, לטכניקות, לתרגולות הקרב, לנוהל הקרב ולאמצעי הלחימה, לשם מיצוי כל הידיעות והנתונים הדרושים ליצירת בסיס להסקת מסקנות, וכדי שיהיה אפשר להפיק מהן לקחים צבאיים.⁶

2 על ההיגיון שבהפקת לקחים ראו: י' בן-ישראל, 'הלוגיקה של הפקת לקחים צבאיים', מערכות, 305 (תשמ"ו), עמ' 24-29. דברים מעין אלו כתב סון טסו: 'אל תחזור על הטכסיסים אשר הנחילוך ניצחון אחד, אך תן לשיטותיך שייקבעו על ידי השוני לאין קץ של הנסיבות' (חכמת המלחמה, תרגם א' ברודא, תל-אביב 1988, עמ' 41).

3 שכן תהליך הפקת לקחים מחייב פתיחות וכנות אף כלפי בעלי המעמד הנמוך יותר.

4 קיקרו, פיליפיקה יב, 2, 5 (Cicero, *Philippics*, trans. W.C.A. Ker [LCL], London 1963, p. 510).

5 מלחמת היהודים ג, 98-99. דברים ברוח דומה ראו: טקיטוס, היסטוריה ג, 20 (Tacitus, *Histories*, II, trans. C.H.), 362-365 (Moore [LCL], London 1968, pp. 362-365). לאחרונה יצא לאור תרגום חדש לעברית של 'מלחמת היהודים'. ראו: יוסף בן מתתיהו (טיטוס) פלוויוס יוספוס, תולדות מלחמת היהודים ברומאים, תרגמה ל' אולמן, עריכה מדעית והערות י' שצמן, ירושלים תש"ע. בהפניות ל'מלחמת היהודים' אציין את מספר הספר ומספר הסעיף על פי תרגומה. תרגומים עבריים קודמים ראו: יוסף בן מתתיהו (יוספוס פלביוס), מלחמת היהודים⁵, תרגם ש' חגי, ירושלים תשנ"ג; יוסף בן מתתיהו (יוספוס פלוויוס), תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים, תרגם י' שמחוני, תל-אביב 1968 (ורשה תרפ"ג).

6 כל ההגדרות של המונחים הצבאיים לקוחים מתוך: מ' טל (עורך), מילון למונחי תול', תל-אביב תשנ"ו.

מאבק בין הלוחמים
המגנים על העיר
(מימין) והחיילים
הרומים הצרים
עליה (משמאל)
במסגרת מסע
המלחמה השני של
הקיסר טריאנוס
נגד ממלכת דאקיה,
קטע תבליט מעמוד
טריאנוס ברומא
(113 לסה"נ)

לקח (צבאי-מבצעי) – מסקנה המופקת מניתוח מעשה, מחדל או תופעה צבאיים-מבצעיים לפי עקרונות המלחמה ולפי כללי התורות (הדוקטרינות) הצבאיות. מסקנה זו היא בסיס להחלטה שנועדה לתקן ליקוי, למלא חסר, לחזק יתרון, ולשפר יכולת מבצעית. הלקח מבוסס על אירועי העבר, ותכלית הפקתו ויישומו היא היערכות לעתיד. יש אפוא לבחון את תקפותו לפרקים, לפי הצורך ולפי הנסיבות המשתנות.

לא כל מסקנה מאירוע או מתופעה צבאית תוגדר לקח: **מסקנה מתייחסת לעבר, על הסיבות לפער בין מה שהיה לבין מה שצריך היה להיות** – 'הפער נוצר מכיוון ש...'; לקח מתייחס לעתיד, על הדרכים לשיפור הביצוע בעתיד – 'על מנת לשפר את הביצוע עלי...!'

מטרת התחקיר – לאתר את הפער בין מה שאירע בפועל לבין מה שצריך היה להתרחש, לעמוד על הסיבות האמתיות לפער, על המסקנות שניתן ללמוד מהן, ועל הלקחים שיביאו לשיפור הביצוע בעתיד.

דגם התחקיר – במאמר זה בכוונתי להעביר את תיאור הקרבות ב'מסננת' של הדגם המוצע ולנסות להתחקות אחר תהליכי שיפור של הצבא הרומי גם במהלך קרב המצור וגם בין הקרבות. במהלך הקרבות ניתן לזהות שינויים בדפוסי הפעולה של הכוחות, ובנקודה שבה אזהה שינוי במהלך הקרב אעשה 'תחקיר' ואנסה להבין את גורמי השינוי. אינני טוען שהייתה בצבא הרומי תאוריה מסודרת, כוללת וכתובה של הפקת לקחים, ששימשו בה מונחים מקבילים לאלה הנהוגים בצבאות מודרניים, אלא שבעזרת כלי הניתוח ('תחקיר') ברצוני להצביע על השינויים ועל הגורמים האפשריים שהובילו אליהם.⁷ היכולת להפקת לקחים תלויה לא מעט באישיותו ובכישוריו של המפקד, במקרה דנן

7 תודתי לאלוף משנה (במילואים) יהודה וגמן, מרדכי מומחה בתורת הלחימה, פיקוד ושליטה ותחקירים, שאפשר לי להיעזר בדגם התחקיר שבנה. דגם זה משמש היום יחידות רבות בצה"ל ככלי לשיפור וייעול. בעולם המתועש יש דגמים אחרים, כדוגמת TQM. אולם אלו דגמים מורכבים שקשה עד בלתי אפשרי להיעזר בהם בניתוח מקורות היסטוריים.

אספסיאנוס. על כן יש להיזהר בהשלכת מסקנות ממאמר זה על פעולות דומות של הצבא הרומי שביצעו מפקדים ויחידות אחרים.

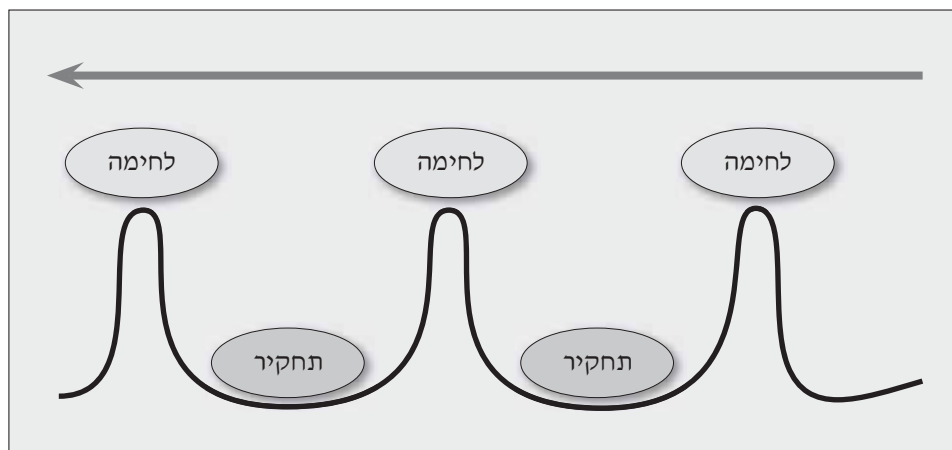
בהתאם לדגם התחקיר יישאלו חמש שאלות בסדר זה:

- מה היה? תיאור עובדתי – פקודות, פעולות, מיקום כוחות, תמונת המצב בכל שלב.
- מה צריך היה להיות? לפי העמידה במשימה, התכנית, התורות, הטכניקות והתרגולות, הכשירויות הנדרשות וציפיות המפקד.
- מדוע נוצר הפער? הגדרת הפער וניסוחו מבטאים הסכמה על כך שצריך היה לפעול אחרת. סיבות אופייניות לפער: חוסר ידע, מיומנות לקויה, נהלים שאינם מתקיימים או שאינם רלוונטיים.
- מה המסקנה? המסקנות הן הסיבות לפער.
- מה הלקח? לקחים אופייניים: מבנה יחידות, תורה/טכניקות, הכשרה/אימון והוראות/נהלים.

'קידוח' – לפעמים התשובה על השאלה מדוע נוצר הפער, היא שטחית או ראשונית, והסיבה האמתית עמוקה ושורשית יותר, וכדי להגיע לתשובה זו יש לשאול פעם נוספת – או פעמים נוספות – מדוע, עד שמגיעים לשורש הסיבה שיצרה את הפער בין מה שהיה לבין מה שצריך היה להיות. פעולה חוזרת זו של הצגת שאלות ומתן תשובות עליהן נקראת 'קידוח'.

תפוקות התחקיר: (א) זיהוי נקודות חוזק וחולשה; (ב) יצירת מודעות משותפת לחולשות ביחידה; (ג) התמצקות ושיפור הביצועים; (ד) יצירת תחושת 'מסוגלות' ביחידה.

התחקיר על ציר הזמן

על מנת שלא להלאות את הקורא בניתוח שיטתי, אדגים מקרים בודדים בלבד של תחקירים.⁸

המקורות

ההיסטוריון הקדום היחיד שתיאר באופן שיטתי את הקרבות הנדונים הוא יוסף בן מתתיהו (להלן: יוספוס), בשניים מחיבוריו: 'מלחמת היהודים' ו'חיי יוסף'. יוספוס היה בקי במהלכים, הן בתור מפקד הגליל שתכנן את ההגנה על חבל ארץ זה, והן כמי שליווה את הצבא הרומי בהמשך המרד עד כיבושה של ירושלים בשנת 70.

כידוע הועלו טענות רבות כנגד אמינותו של יוספוס.⁹ במחקר שנמשך כבר מהמאה התשע-עשרה נמצא כי רבים מתיאוריו ומן הנתונים שהביא מדויקים או קרובים להיות מדויקים, אך יש בחיבוריו גם תיאורים הנגועים באי דיוק רב, וכן תיאורים מופרכים לחלוטין, לדוגמה נתונים של מספרי אוכלוסייה ומספרי נפגעים.

אני סבור שאפשר כי בתארו את פעולות הצבא הרומי הוסיף יוספוס תיאורים שהעתיק מספרות תקופתו, ושלא התרחשו במציאות כמתואר על ידו. עם זאת גם אם נניח שחלק מהתיאורים שורבבו לתיאור הקרבות, אין ספק שהם תואמים את התקופה הנדונה, ושניתן ללמוד מהם רבות על הצבא הרומי ועל דרכי פעולתו.¹⁰

בניתוח הפרקים של המצור על יודפת והמצור על גמלא יש להביא בחשבון שביודפת היה יוספוס מפקד העיר, ועם כיבושה הוא נפל בשבי; לפיכך תיאר את מהלכי הקרב בתור משתתף פעיל. לעומת זאת במצור על גמלא הוא לא נכח, ועל כן הוא מקור מידע משני.

המצור על יודפת

כאמור בקיץ 67 לסה"נ הגיע ליהודה חיל משלוח רומי בפיקודו של אספסיאנוס על מנת לדכא את המרד היהודי. המצור על יודפת החל בכ"ג באייר והסתיים בראש חודש תמוז. כחודש וחצי לאחר

9 במאה התשע-עשרה ובתחילת המאה העשרים התייחסו ליוספוס בחשדנות גדולה ובגישה מוסרנית מכיליה (א' יוספוס לא נהג כראוי כנראה גם ספריו לא ראויים). לרשימה של חוקרים שנהגו כך ראו: י' קלוזנר, ההיסטוריה של הבית השני, ה, ירושלים תשי"ב, עמ' 170. יש חוקרים בני דורנו שלאחר ניתוח ביקורתי של דברי יוספוס הגיעו למסקנה ברוח זו במה שנוגע למאורעות ביודפת, והטילו ספק אם היה מפקד המקום. ראו: א' רפפורט, 'יוסף בן מתתיהו [פלוויוס] – הארות לאישיותו ולפעולתו', האומה, 49 (כסלו תשל"ז), עמ' 93, הערה 4. אחרים טענו שאכן היה מפקד המקום, אך ננע ללא קרב, ושכל תיאורי גבורת המגנים ביודפת לקוחים מתוך ספרות צבאית של אותם הימים. ראו: N. Bentwich, *Josephus*, Philadelphia 1914; ובעקבותיו: S.J.D. Cohen, *Josephus in Galilee and Rome*, Leiden 1978, p. 204, n. 44. חוקרים אחרים, ובראשם שטרן, נקטו גישה מאוונת ופרטנית ובהנחיה כל עובדה וכל תיאור בדברי יוספוס באופן נקודתי. ראו: מ' שטרן, 'מלחמת היהודים של יוסף בן מתתיהו והקיסרות הרומית', א' רפפורט (עורך), יוסף בן מתתיהו: היסטוריון של ארץ-ישראל בתקופה ההלניסטית והרומית, ירושלים תשמ"ג, עמ' 89-112; וכן ראו: א' כשר, 'מהימנות הכתיבה של החיבור "מלחמת היהודים"', יוספוס פלאוויוס (יוסף בן מתתיהו), נגד אפיון, א, תרגם א' כשר, ירושלים תשנ"ז, עמ' 74-77. ברובי נדרש לשאלת מהימנותו של יוספוס, ובבריקת נתונים פיזיים ציין: 'מסתבר, שבמקרים רבים ניתן לבדוק פרטים ריאליים רבים, ובתוכם נתונים אדריכליים, ולהוכיח את דיוקם. דיוק זה מפליא' (מ' ברושי, 'מהימנותו של יוסף בן מתתיהו – נתוני ריאליה במלחמת היהודים ומקורותיהם', רפפורט ושם, עמ' 21).

10 חופרי יודפת וגמלא ציינו כי יש התאמה בין הממצא הפיזי לבין תיאוריו של יוספוס. ראו: מ' אביעם, 'יודפת: מקרה מבחן להתפתחות היישוב היהודי בגליל בתקופת הבית השני', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בראילן, תשס"ה, עמ' 135-157; ד' שיאון וצ' יבור, 'גמלא – ישן וחדש', קדמוניות, 121 (תשס"א), עמ' 2, 32.

מכן, בכ"ד באלול, כוחות שהשתתפו במצור על יודפת פתחו במצור על גמלא, מצור שנמשך עד כ"ג בתשרי.

בכוונתי לבחון אם חיל המשלוח הרומי שצר על יודפת פעל כארגון לומד, מתחקר קרבות, מסיק מסקנות, ומפיק לקחים, ואם לקחים שהופקו ביודפת הוטמעו ביחידות, הפכו לנורמה מבצעית ויושמו במצור על גמלא.

מה היה הניסיון של אספסיאנוס ולוחמיו הרומאים בבואם ליהודה? דנקן קמפבל העלה במחקרו הסטטיסטי שרק עשרה קרבות מצור רומיים מתקופת הקיסרות המוקדמת – מסוף ימי אוגוסטוס ועד ימי נירון – מתועדים במקורות הספרותיים ברמת פירוט המאפשרת ללמוד ולשחזר את מהלכם.¹¹ קמפבל הסיק מניתוח קרבות אלו שבתקופה שקדמה למרד הגדול הייתה שיטת קרב המצור הרומי הדומיננטית התקפה באמצעות סולמות. אם כן אפשר להעריך שהצבא הרומי לא היה מנוסה בלחימת מצור, הכוללת שפיכת סוללות, פעילות באמצעות מגדלי מצור – הדורשת ידע וניסיון בירי בזוויות לא שגרתיות – והפעלת איל ברזל, וכל זאת בשילוב ארטילריה, יחידות חיל עזר ובעלי ברית. היחידות היו אפוא לכל היותר בעלות משמעת צבאית, מגובשות ובעלות ידע תאורטי בלחימה על ערי מצור, ואולי אפילו עברו אימון בהפעלת מכונות ארטילריה, אך לא תחת אש. הן נדרשו להפוך את הידע התאורטי שלהן לפעילות פיזית בשטח מול אויב נחוש, עז ויצירתי.

מבדיקת הביוגרפיה הצבאית של אספסיאנוס עולה שאת עיקר ניסיונו בשדה הקרב רכש בשנים 43-47, בימי הקיסר קלאודיוס, בהיותו מפקד לגיון במערכה בכריטיניה בפיקודו של אָלוּס פלאוטיוס. סוּטוֹניוּס ציין שאספסיאנוס הכניע שני שבטים תקיפים וכבש למעלה מעשרים ערים ואת האי וקטיס.¹² מאמירה שתמיתו זו – ובהיעדר ממצא ארכאולוגי – אי אפשר ללמוד דבר על אופן כיבוש הערים.¹³ בנייתו דלהלן אבחן אם במצור על יודפת בא לידי ביטוי ניסיון קודם, ואם לא, אם במהלך הקרב השכילו הרומאים להפיק לקחים במהירות, ליישם, ולהטמיעם תוך כדי הלחימה.

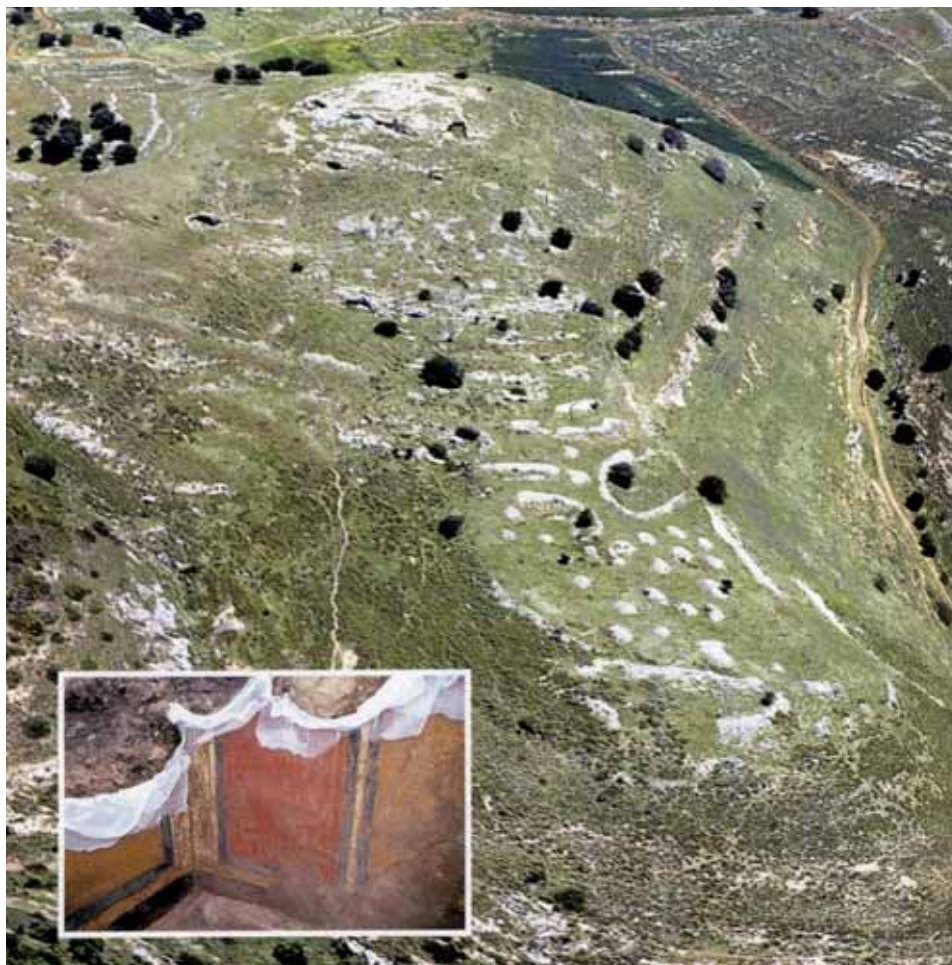
הכוחות

אספסיאנוס בא לעכו וריכז במקום כוח של שלושה לגיונות (החמישי מקדוניה, העשירי פרטנסיס והחמישה-עשר אפולינריס), יחידות חיל עזר ובעלי ברית, ובסך הכול כ-60,000 לוחמים.¹⁴

מימין: דיוקנו של הקיסר אספסיאנוס ואלת המזל (פורטונה); משמאל: דיוקנו של הקיסר טיטוס ושבויה יהודי כורע ברך תחת חיל רומי

11 D.B. Campbell, 'Aspects of Roman Siegecraft', Ph.D. dissertation, University of Glasgow, 2002, pp. 60-63
 12 סוּטוֹניוּס, חיי שנים-עשר הקיסרים, אספסיאנוס האלוהי 4 (תרגום א' שור, תל-אביב תשט"ו, עמ' 244-245). על הרקע הצבאי של אספסיאנוס ראו: p. 10 & table on p. 6-7 B.W. Jones, *The Emperor Titus*, New York 1984, pp. 6-7
 13 קמפבל (לעיל, הערה 11), עמ' 4.
 14 ראו עוד על ניתוח הכוחות: י' שצמן, 'העימות הצבאי הרומי-יהודי', א' רפפורט (עורך), יהודה ורומא: מרידות היהודים (ההיסטוריה של עם ישראל), ירושלים תשמ"ג, עמ' 313.

מימין: תצלום
אוויר של יודפת
במבט לצפון
(צילום: ה' סמיטליין)
בתמונה הקטנה:
קירות מעוטרים
בתמשיחי פרסקו
שנתגלו בעיר
(צילום: ד' שלם)
התמונות מיודפת
באדיבות מרדכי אביעם,
משלחת יודפת

למטה: הגבעה
שעליה הייתה
בנויה העיר יודפת,
ברקע הר עצמון

יוספוס סיפר שכאשר חברו אספסיאנוס וטיטוס זה לזה בעכו הם השתהו שם מעט על מנת להכין את הצבא למערכה (ג, 110), וב'גבולות הגליל' עשה אספסיאנוס את ההכנות להטלת מצור על המבצרים (ג, 127). על פי יוספוס, הכוחות באו ליודפת וצרו על העיר ארבעים ושבעה יום, עד כיבושה.

הלגיונות הללו היו בעלי ניסיון קרבי קודם. עיקר ניסיונם נרכש במהלך המסע של גֵנְאִיוס דומיטיוס קורבולו בארמניה נגד הפרתים בשנים 58-62. במסע המלחמה של קורבולו נדרשו הכוחות גם להשתלט על ערי מבצר. התיאור של טקיטוס קצר לרוב, והוא לא פירט כיצד פעל קורבולו ובאילו טכניקות השתמש על מנת לכבוש ערים אלו. עם זאת מן התיאור עולה תמונה של כיבושים קלים וקצרים יחסית. אפילו וולאנדום, שנחשבה החזקה שבערי המבצר הארמניות, נכבשה בתוך פחות מיום.¹⁵ ניתן להציע מספר הסברים להצלחות אלו. ייתכן שהערים המבוצרות לא היו מוכנות לקרב, ייתכן שהרומאים היו מאומנים היטב למשימתם, וייתכן ששני ההסברים נכונים. כך או כך נראה שהרומאים לא מיצו את האמצעים שעמדו לרשותם.

הלגיון החמישי מקדוניקה (Macedonica) היה אחד משלושת הלגיונות שהשתתפו במסע נגד הפרתים בשנים 62-63 בפיקודו של קורבולו, ולא היה שותף לבזיון הכניעה של לוקיוס קאיסינוס פאיטוס בארמניה.¹⁶ מפקד הלגיון משנת 67 היה סקסטוס וְטוֹלְאָנוס קְרִיאָלִיס.¹⁷ הלגיון העשירי פרטנסיס (Fretensis) בא לסוריה עוד בימי אוגוסטוס. ייתכן שהלגיון שהה בירושלים עם סבינוס, וייתכן שהיה אחד משני הלגיונות שהגיעו עם וארוס לירושלים כדי לדכא את המהומות שפרצו עם מותו של הורדוס – אי אפשר להכריע בוודאות בעניין זה.¹⁸ הלגיון היה אחד משלושת הלגיונות שהשתתפו במסע של קורבולו והיה שותף בכיבושי ערים בשנים 58-59 ובשנת 62.¹⁹ אין ספק כי במסע זה רכש הלגיון את מרבית ניסיונו, והשתתף בפעולות רבות יותר מאשר הלגיון החמישי והחמישה-עשר.²⁰ נראה שיחידה אחת של הלגיון השתתפה גם במסעו הכושל

15 טקיטוס, ספרי השנים יג, 39 (תרגום ש' דבורצקי, ירושלים תשכ"ב, עמ' 257-258). מתוך עדות נוספת של טקיטוס עולה שהקרבות היו קלים מבחינת הלחימה: 'צבאו של קורבולו לא ניוזק מהקרבות, אולם עיף ממחסור במים ובמזון' (שם יד, 24 (שם, עמ' 1280)). על מבצר לְגֵרְדָה היה קרב, וטקיטוס הזכיר סוללה שנשפכה, אך לא מכוונת, וגם על מבצר זה כתב: 'בכל אלה עשינו חיל בקלות יתירה' (שם יד, 25 (שם)).

16 טקיטוס, ספרי השנים טו, 9 (שם, עמ' 302); שם, 26 (שם, עמ' 310).

17 שמו של מפקד הלגיון הוזכר במסגרת כוח ששלח אספסיאנוס לכבוש את הר גריזים במהלך המצור על יודפת (ג, 310). הוא פקד על הלגיון לפחות עד אחרי כיבוש ירושלים (ו, 237), ושימש הנציב הראשון של יהודה לאחר המרד. ראו עלי: ג'ונס (לעיל, הערה 12), עמ' 64, הערה 15. עוד על הלגיון החמישי ראו: L. Keppie, *The Making of the Roman Army*, London 1984, pp. 196, 207

18 יש אי בהירות באשר לתאריך בוואו של הלגיון העשירי למזרח. העדויות הראשונות הן משנת 14, אך סביר שהיה מוצב במזרח לפני כן. ראו: קפי (שם, עמ' 208). יוספוס הזכיר לגיונות אך לא נקב במספרם (ב, 66). המחקר המפורט ביותר שנכתב על קציני הלגיון העשירי ראו: E. Dabrowa, *Legio X Fretensis: A Prosopographical Study of Its Officers* (Historia Einzelschriften, 66), Stuttgart 1993 (I-III c. A.D.). על בוואו של הלגיון בימי אוגוסטוס ראו: שם, עמ' 12, ובהערה 13 שם הפניה למקורות נוספים.

19 טקיטוס הזכיר במפורש את הלגיון העשירי במסגרת המסע של קורבולו נגד הפרתים. ראו: טקיטוס, ספרי השנים יג, 40 (תרגום דבורצקי (לעיל, הערה 15), עמ' 258); שם טו, 6 (שם, עמ' 301).

20 קורבולו היה הנציב בסוריה, וסביר שאימן כוחות אילו היטב.

של קסטיוס גאלוס לירושלים.²¹ מרקוס אולפיוס טריאנוס, אביו של הקיסר טריאנוס, קיבל את הפיקוד על הלגיון, ונראה שלקראת המערכה בגליל כבר היה ותיק בתפקידו (ג, 289).²² הלגיון החמישה-עשר אפולינריס (Apollinaris) השתתף במסע של קורבולו בשנת 62. נראה שטיטוס קיבל את הפיקוד על הלגיון לקראת המערכה.²³ הידע הצבאי של טיטוס היה מינימלי בהתחשב בעובדה שהיה סנטור בסוף שנות העשרים לחייו.²⁴ ניסיונו הצבאי הסתכם בשלוש שנים שבהן תפקד כטריבון צבאי בגרמניה העילית ובבריטניה, ולא נראה שהשתתף בפעילות קרבית.²⁵ אשר ליחידות חיל העוזר, יש לשער שחלקן היו מעורבות במסע קורבולו. ואשר לבעלי הברית, לפחות שניים מהם – אגריפס השני ואנטיוכוס הרביעי – השתתפו במסע מלחמה עם קורבולו בשנת 54.²⁶ יתרה מזו, שניהם השתתפו במסע הכושל של קסטיוס גאלוס כשנה לפני כן.

שלבי המצור

(א) כיתור על ידי חיל חלוץ של 1,000 פרשים כדי למנוע בריחה; (ב) הקמת מחנה כ-1,200 מ' מן העיר ועיבוי הכיתור; (ג) הסתערות שתכליתה מעבר מעל החומות על ידי סולמות; (ד) הקמת סוללה; (ה) מעבר למצור מסוג הסגר; (ו) הפעלת איל הנגיחה ופריצת החומות; (ז) ניסיון התפרצות של הלגיונרים; (ח) הגבהת הסוללות ובניית שלושה מגדלי מצור; (ט) התקפה עם שחר וכיבוש העיר.²⁷

א. כיתור על ידי חיל חלוץ כדי למנוע בריחה (ג, 142–144)

פעולה זו בוצעה כדי למנוע מיוספוס לברוח מן העיר. אם כי אין ודאות שזו הייתה הסיבה העיקרית, שהרי מוזכר שלאספסיאנוס נודע כי רוב אויביו נמלטו אל יודפת (ג, 141). ככל שגדל מספר האנשים בעיר, כך קשה יותר לכלכל את כולם, ועובדה זו עומדת לטובת התוקף.

ב. הקמת מחנה כ-1,200 מ' מן העיר ועיבוי הכיתור (ג, 145–149)

אספסיאנוס התמקם במרחק שבע סטדיות (סטדיה = 184 מ'). הוא הציב את המחנה או המחנות במקום שהמגנים יכלו לצפות עליו, על מנת להפגין כוח וליצור הפחדה עוד לפני קרב: 'בחפשו לו

21 מ' שטרן, 'המשטר הרומי בפרובינקיה "יודיאה"', מן החורבן ועד למרד בר כוכבא, צ' ברס ואחרים (עורכים), ארץ-ישראל מחורבן בית שני ועד הכיבוש המוסלמי, א, ירושלים תשמ"ב, עמ' 8; דברובה (לעיל, הערה 18), עמ' 13, הערה 23.

22 דברובה (שם), עמ' 24 והערה 9. עוד על מיקומי הלגיון העשירי ופעולותיו ראו: קפי (לעיל, הערה 17), עמ' 157, 193, 196, 208.

23 הלגיון החמישה-עשר שהה במזרח משנת 62 ועד 71. ראו: J.C. Mann, *Legionary Recruitment and Veteran Settlement during the Principate*, London 1983, p. 41. הלגיון הוזכר בתיאור מסע המלחמה של קורבולו. ראו: טקיטוס, ספרי השנים טו, 25–26 (תרגום דבורצקי [לעיל, הערה 15], עמ' 310). עוד על מיקומי הלגיון החמישה-עשר ופעולותיו ראו קפי (שם), עמ' 196, 210. מסתבר שטיטוס מונה למפקד הלגיון. ראו: מלחמת היהודים ג, 234; וכן: סוטוניוס, חיי שנים-עשר הקיסרים, טיטוס 4 (תרגום שור [לעיל, הערה 12], עמ' 256); אספסיאנוס 4, 6 (שם, עמ' 244–247). וראו: שצמן (לעיל, הערה 14), עמ' 312; ג'ונס (לעיל, הערה 12), עמ' 35; J.E. Lendon, *Soldiers and Ghosts: A History of Battle in Classical Antiquity*, London 2005, p. 237.

24 ג'ונס (שם), עמ' 22. לדעתו של ג'ונס, טיטוס קודם לתפקיד מפקד הלגיון החמישה-עשר בנוהל מוזרו ולא שגרתית. שם, עמ' 14.

26 טקיטוס, ספר השנים יג, 7 (תרגום דבורצקי [לעיל, הערה 15], עמ' 242).

27 תיאור המצור על יודפת ראו: מלחמת היהודים ג, פרק ז, 141–339 (תרגום אולמן [לעיל, הערה 15], עמ' 327–344).

מקום גלוי ככל האפשר לעיני האויבים כרי להבהילים'. פעולה זו השיגה את מטרתה: 'ואכן הבהלה שאחזה מיד ביהודים היתה כה גדולה, עד כי לא העז איש לצאת אל מחוץ לחומה' (ג, 147).²⁸

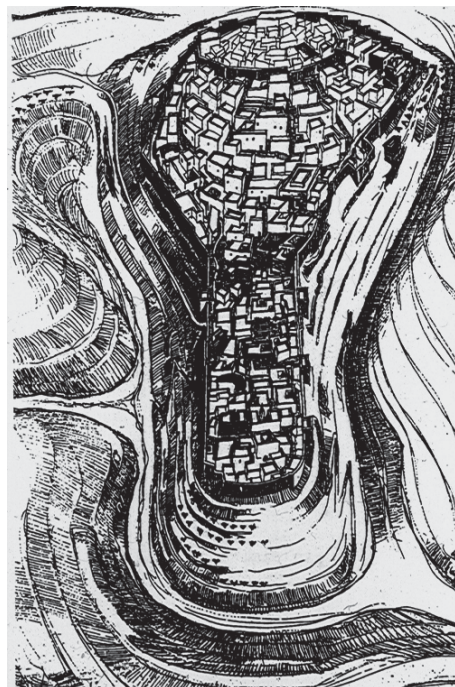
אספסיאנוס נדרש כעת להחליט על הטכניקה שינקוט. להערכתו, שנבעה מניסיונו האישי ומהניסיון הרומי המצטבר וכן מתוך מה שאירע מהרגע שהחל לפעול ביהודה, אמורים היו היהודים להיכנע כבר בשלב הצגת מלוא כוחו.²⁹ לכל היותר היה עליו לבצע עוד התקפה אחת באמצעות סולמות לעבר החומות. ההיערכות הרומית אכן השפיעה כאמור על היהודים, אבל במקום להיכנע, המציאות המיידית דווקא עודדה אותם למעשי גבורה (ג, 149). אין ספק כי התגובה היהודית, ובייחוד תוצאת ההתקפה, היו בלתי צפויות מבחינת הרומאים. בתיאור ההסתערות ביום השני כתב יוספוס:

כאשר שבו הרומאים ותקפו ביום המחרת, הגיחו היהודים שנית והשיבו מלחמה ביתר עוז, כי לאחר שהצליחו במפתיע ביום הקודם לעמוד בפני הרומאים גדלה תעוזתם. אך גם הרומאים נלחמו ביתר שאת, כי רגש הכבוד שלהם ליבה את זעמם: מאחר שלא השיגו ניצחון מהיר, ראו זאת כתבוסה (ג, 155-156. ההדגשות שלי).

לכיתור שנקט אספסיאנוס בתחילת המצור בודפת היה יתרון וחיסרון. היתרון היה שנמנעה מהיהודים אפשרות בריחה; והחיסרון היה שבהיעדר כל מוצא אחר נלחמו היהודים בחירוף נפש.

אם מצביא מעריך שבכוחו לכבוש עיר ללא קושי מיוחד, יש להניח שיעדיף כיתור מלא. אם הוא מצפה לקרב מצור קשה עם נפגעים, ייתכן שיעדיף לתת לאויב מוצא בריחה, על מנת להחליש את כוח העמידה בעיר. נראה שאספסיאנוס בא ליודפת בהערכה שהעיר תיכנע או שתיכבש בפעולה קלה של הסתערות באמצעות סולמות, ולכן הרשה לעצמו לנקוט כיתור מלא. לאחר שהצגת הכוחות לא גרמה לעיר להיכנע, פקד אספסיאנוס למחרת על תקיפת העיר והשתלטות על החומות באמצעות סולמות.

ג. הסתערות שתכליתה מעבר מעל החומות על ידי סולמות (ג, 150-157)
 כאמור הרומאים ציפו לניצחון מהיר, ולא ציפו לתגובה יהודית. הם חשבו שכפי שקרה בהסתערות הראשונה על העיר גברה (הסמוכה ליודפת), שלוחמיה ברחו מפני כוחו של אספסיאנוס (ג, 134), כך יקרה בודפת. אך כאן חיכתה להם הפתעה. נראה שהערכתם את הכוח היהודי הייתה לקויה, ולכן

יודפת: הצעה לשחזור העיר ערב המרד הגדול

28 גיליוור ציינה שעצם הצגת הכוח ותחילת בניית מגדלי מצור יכלו להוביל לכניעת העיר. ראו: C.M. Gilliver, *The Roman Art of War*, Charleston 1999, p. 136

29 ערים רבות נכנעו לרומאים כבר בשלב הצגת הכוח הרומי. כשקורבולו צר על ארטקסט בשנת 58, עם שלושה לגיונות, הוא שלח חילות קלים להקיף את חומות העיר, אולם אנשי העיר נכנעו מיד. ראו: טקיטוס, ספרי השנים יג, 41 (תרגום דבורצקי ולעיל, הערה 15), עמ' 258-259). וכן כשהתקרב לטיגרנוקרתה באותה שנה, יצאו אנשי העיר ונכנעו לו.

ההסתערות הראשונה באמצעות סולמות הייתה ללא חיפוי: 'ביום המחרת החלה ההתקפה, ותחילה החזיקו היהודים מעמד במקום חנייתם מול הרומאים מחוץ לחומות. אך אז הורה אספסיאנוס לקשתים, לקלעים ולכל המון מטילי הזרקים לירות' (ג, 151).

תחקיר

- מה היה? היהודים התמקמו נוכח הרומאים לפני החומות, מנעו את הגישה לחומה והחזיקו מעמד.
- מה צריך היה להיות? היהודים אמורים היו לסגת אל תוך החומות, והרומאים אמורים היו להתקדם ולהשתלט על החומות.
- מדוע נוצר הפער? כי הרומאים רגילים שאויביהם אינם מעזים לצאת מקו החומות ולעמוד מולם פנים מול פנים.
- מה המסקנה? היהודים אינם נבהלים מהתקפת הרגלים.
- מה הלקח? יש להביא נשק ארוך טווח על מנת להרחיק את היהודים ולנטרל את יכולתם להילחם תוך כדי התקרמות הרומאים.

הלקח הופק ויושם, וכתוצאה מירי הקשתים והקלעים נאלצו היהודים לסגת אל פנים החומה.³⁰ בהמשך אבחן את איכות הלמידה הזאת. את השגיאה הזאת תיקן אספסיאנוס בנקל, כיוון שלא נדרש ממנו שינוי מהותי מן הטכניקה שבה פעל (הסתערות בסולמות מעל החומה); אך מדוע לא היה חיפוי מלכתחילה?³¹ תשובה אפשרית על כך היא שאספסיאנוס זלזל ביכולת היהודית.

חמישה ימים ניסה אספסיאנוס להסתער על החומה באמצעות סולמות ולא הצליח. הדבר תמוה ביותר. לרומאים היו לפי יוספוס כ־60,000 חיילים, וליהודים – כ־5,000 לוחמים.³² גם אם אינך יודע מראש שיש צורך בבידוד גזרת הפריצה (שבמקרה הנדון אורכה היה לא יותר מ־150 מ'), הרי האבדות תגרומנה לך להבין זאת. כוחות לבידוד גזרת הפעולה לא חסרו לאספסיאנוס, והיו לו כוחות גם לצורך חיפוי. יום אחר יום ניסה אספסיאנוס לתקוף את החומות, ללא הצלחה.

תחקיר

- מה היה? למרות ירי הקשתים, לא איבדו היהודים את עשתונותיהם. הם הגיחו מן העיר, ניהלו קרבות לפני החומה, ובמשך חמישה ימים מנעו מהרומאים להגיע לקו החומה.
- מה צריך היה להיות? בעקבות ירי הקשתים והקלעים אמורים היו היהודים לתפוס מחסה מאחורי החומה ולא להגיח החוצה, ובכך לאפשר לרומאים להשתלט על החומה באמצעות הסולמות.

30 יוספוס, שחשש בשלב הזה לגורל העיר, הגיח אל מחוץ לעיר עם לוחמים והניס את הרומאים מהחומה (ג, 152). הדבר מלמד לדעתי שהיהודים לא יכלו עוד להישאר בחוץ.

31 במהלך מצור וולאנדרוס הפעיל קורבולו חיפוי יעיל מאוד, וכך גרם להסתלקות המגנים מהחומות ומנע מאנשי העיר עזרה, ובדרך זו בודד את גזרת הפעולה. קורבולו ראה בחיפוי מרכיב חשוב והקצה למשימה זו חיילים רבים. ראו: טקיטוס, ספרי השנים יג, 39 (תרגום דבורצקי | לעיל, הערה 15), עמ' 257-258.

32 מ' גיחון, 'מצור יודפת', א' אופנהיימר וא' כשר (עורכים), דור לדור: משלהי תקופת המקרא ועד חתימת התלמוד, ירושלים תשנ"ה, עמ' 116-117.

- מדוע נוצר הפער? כי ירי הקשתים לא היה רצוף.
- (קידוח) מדוע ירי הקשתים לא היה רצוף והיו הפוגות? כי כאשר התקרבו הלגיונרים לחומה לא היה אפשר לירות, מחשש שהקשתים יפגעו בלגיונרים.
- מה המסקנה? היהודים לא היססו, וניצלו את ההפוגות בירי לביצוע גיחות.
- מה הלקח? יש לשנות את טכניקת תפיסת החומה ולבנות סוללה, דבר שיאפשר ירי יעיל יותר, ויצמצם את משך ההפוגות.

הלקח הופק ויושם.

השלב הבא (סוללות) הוא מסובך, מורכב, ואורך זמן רב. לכן מבחינה תודעתית קשה להגיע אליו. אך חמישה ימים של תבוסה – כלשונו של יוספוס (ג, 156) – פעלו את פעולתם. גורם הזמן משמעותי מאוד בלחימה. חמישה ימים ניסה אספסיאנוס שוב ושוב להשתלט על החומה בטכניקה המהירה של הסתערות סולמות. אפשר היה לחשוב שעשה זאת כיוון שהזמן דחק בו והוא היה מודע לכך שלכל טכניקה אחרת יידרש זמן רב יותר. ואולם שיטת ההסגר שנקט בהמשך פעולותיו – שיטה האורכת זמן רב – מוכיחה שלרשות אספסיאנוס עמד הזמן הדרוש, מה שמעמיד סימן שאלה על התעקשותו לפעול חמישה ימים בטכניקת הסולמות.

ד. הקמת הסוללה (ג, 161–175)

ההחלטה להקים סוללה התקבלה לאחר שאספסיאנוס התייעץ עם קציניו. הרומאים התחילו לבנות את הסוללה, שמטרתה להיות תשתית שניתן להציב עליה חיפוי יעיל יותר עם זוויות ירי רחבות, או להעמיד על פי הצורך מגדלי מצור או כלי ניגוח. הרומאים היו ערים לאפשרות של הפרעה מעל גבי החומה, ולכן מתחו על משוכות עצים מקלעות ענפים ויצרו גגות מחסה (ג, 163).³³ למרות הכנות אלו, מלאכת בניית הסוללה הופרעה על ידי היהודים שעמדו על החומה. הם ירו, דרדו אבנים ועיכבו את המלאכה (ג, 165). נוצר שיבוש בתכנית. גווין דייוויס ציין שבקביעת מידות הסוללה היה צורך להביא בחשבון שיהיה עליה מקום לא רק לאיל הברזל או למגדלים אלא גם לכוחות מחפים. מן החפירות הארכאולוגיות מתברר שכל תחום הסוללה היה בטווח פגיעה אפשרי של הנשק שהיה בידי היהודים (כ-50 מ').³⁴ יתרה מזו הרומאים היו ערים לאפשרות של פגיעה מעל גבי החומה, אך נתנו על כך מענה סביל, בניית גגות מחסה, ולא מענה פעיל, קרי חיפוי ארטילרי.

בשלב זה תיקן אספסיאנוס את השגיאה והציב 160 מכונות שירו על החומה. במקביל הוא הפעיל את הקשתים, זורקי הרמחים וקלעים. פעולה משולבת זו נתנה כיסוי אש לטווח הקצר ולטווח הארוך. 'לא זו בלבד שמטר הזרקים דחק את המגנים [הלאה] מן החומה, אלא אף לא אפשר להם לגשת למקומות שמאחורי החומה שהיו בטווח הירי' (ג, 167). כשראו היהודים שאינם יכולים לפעול מעל

33 יוספוס כינה מחסות אלו γέρα, שפירושו מחסות עשויים מנצרים. קמפבל העריך שמדובר ב-plutei, שבניגוד ל-vineae היה לו גג שנתן מחסה גם לירי שהגיע מלמעלה ולא רק מהחזית. ראו: קמפבל (לעיל, הערה 11), עמ' 192–193.

34 דייוויס (לעיל, הערה 1), עמ' 100. אביעם דן בממצאים משני לוקוסים שנפתחו בתוך שכבת עפר ואבנים במדרון הצפוני, ולדעתו הממצאים מחזקים את ההנחה כי במקום זה נבנתה סוללת המצור הרומית. ראו: אביעם (לעיל, הערה 10), עמ' 135–140.

החומה, החלו מגיחים מן העיר ופורצים לעבר הסוללה, והחריבו והציתו את הכלונסאות ואת מקלעות הנצרים (ג, 169). גיחות היהודים היו נועזות, והתוצאה הייתה הרסנית ביותר. גם במקרה זה הבין אספסיאנוס את נקודת התורפה שלו לאחר שהיהודים יצאו לגיחות, ותיקן את שתי שגיאותיו: הוא סגר את הרווחים על ידי איחוי גגות המחסה, וצירף חיילים מזוינים, שישמרו על החיילים הפועלים. לאחר ביצוע פעולות אלו נמנעו חדירות הפתע של היהודים (ג, 170).³⁵ אספסיאנוס תיקן שגיאות שכשל בהן בעבר, אך לא השכיל למנוע שגיאות דומות בעתיד. 'הסוללה הרומית הלכה וגבהה' (ג, 171), ומנגד ציווה יוספוס להגביה את חומת העיר. הבנאים עבדו תחת מחסה של עורות שוורים, והצליחו להגביה את החומה לגובה עשרים אמה (ג, 174). החומה הבנויה עורדה את רוח היהודים, והם יצאו שוב לגיחות והתנגשו עם הרומאים. היהודים אף הצליחו להעלות באש חלק מעבודות הרומאים (ג, 177). הגבהת החומה על ידי היהודים הפילה את רוח הרומאים, והגיחות גרמו לאספסיאנוס זעם רב. מצב בלתי נסבל זה מבחינת הרומאים חייב את אספסיאנוס למחשבה מחודשת על דרך הפעולה.

תחקיר

- מה היה? הרומאים הצליחו להגביה את הסוללה ללא הפרעה מצד היהודים, אולם היהודים הצליחו להגביה את חומתם ולחזקה באופן ניכר, והדבר עודד את רוחם להמשיך להגיח מן העיר, להתנגש עם הכוחות הרומיים, ואף להעלות באש חלק מעבודותיהם.
- מה צריך היה להיות? חיפוי רומי כבד על החומה ובסביבתה תוך כדי הגבהת הסוללה והשתלטות על החומה.
- מדוע נוצר הפער? כי היהודים התחכמו ופרשו עורות שוורים, ובהגנת העורות הוגבהה החומה וחוזקה.
- מה המסקנה? אין באפשרות הרומאים למנוע עבודה יהודית על החומה וקשה עד בלתי אפשרי למנוע את הגיחות.
- מה הלקח? יש לשנות לחלוטין את הטכניקה של הכנעת העיר, ובמקום תקיפה יש לבצע הסגר ולהכניע את העיר באופן סביל, על ידי רעב וצמא.³⁶

ה. מעבר למצור מסוג הסגר (ג, 176–180, 203–212)

יוספוס רצה לגרום לרומאים להילחם, וכך להביאם לידי התנגשות עם כוחותיו, שהרי כבר הוכח שהיהודים מצליחים לפגוע בהם. כדי להטעות את אספסיאנוס ציווה יוספוס על אנשיו להשרות את

35 יתרונו של הקשת או של הקלע הוא הירי לטווחים בינוניים. אולם במהלך פעולתם הקשתים והקלעים כמעט חסרי אונים בטווח מגע. על מנת להשיג פתרון מיטבי חיוני לפעול בשיתוף פעולה רב חילי. חיילים רגלים להגנה בטווח מגע, קשתים וקלעים לטווחי ביניים, והמכונות לטווחים ארוכים.

36 יש דוגמאות רבות לשיטה ההסגר בהיסטוריה הרומית. סוסיוס הטיל סגר על אראדוס בשנת 33 לפסה"נ (קסיוס דיו, היסטוריה רומית מט, 22, 3 | 386 | p. 1961, trans. E. Cary (LCL) London 1961). (Cassius Dio, *Roman History*, V, trans. E. Cary (LCL) London 1961, p. 386 | 22, 3). סבינוס צר על מבצר ההרים בתראקיה בשנת 26 (טקיטוס, ספרי השנים ד, 49–51 | תרגום דבורצקי (לעיל, הערה 15), עמ' 143–144). כשאספסיאנוס בא לירושלים הוא הציע להכניע בהסגר את העיר (מלחמת היהודים ד, 368–369).

בגדיהם במעט המים שהיו בעיר ולתלות אותם על חומת העיר. מראה החומה הנוטפת מים שכנע את אספסיאנוס שיש בעיר שפע מים, ושהוא לא יצליח להכניעה בהסגר. יתרה מזו, מטרת ההסגר הייתה לנתק את העיר מן החוץ, אך ההסגר לא היה מוחלט, ויוספוס הצליח להעביר ידיעות אל מחוץ לעיר ואף להכניס לעיר אספקה תחת עיניהם של הרומאים (ג, 190-192). תמונת המציאות כפי שהצטיירה בעיני אספסיאנוס גרמה לו לחזור בליית בְּרָה לַבְּנִיית הַסּוּלָלָה.³⁷

יש להניח שאספסיאנוס פעל למנוע מן היהודים לפגוע באנשיו, כדי שיוכלו להשלים את עבודות העפר. למרות זאת הצליח יוספוס להפיץ את משמרות הרומאים, לחדור למחנה, לקרוע אוהלים, ולהצית מבנים (ג, 205).³⁸ הכוחות המוזכרים כאן כ'שומרים' הם הכוחות המזוינים שהציב אספסיאנוס כדי להתריע על בוא היהודים ובעת הצורך להכריעם. כוחות בתפקיד חיוני זה, שצפוי היה כי ידובר בהם כבר בתחילת המערכה, הוזכרו לראשונה ככוחות שאמורים היו לאכוף את ההסגר (ג, 180). לדברי יוספוס היהודים פגעו במשמרות וגרמו להם לסגת: 'כזאת עשה [יוספוס] גם ביום המחרת וביום שלאחר מכן, ועוד ימים ויליות רבים המשיך להילחם ללא לאות' (ג, 206).

אבני קלע מיוזפת (צילום: ה' סמיטליין)

אספסיאנוס הפיק את הלקח והחליט לשלב לצד הרגלים באופן קבוע קשתים וקלעים איכותיים ולשפר את שיתוף הפעולה. 'ומכאן ואילך שלח [אספסיאנוס] בעיקר את הקשתים הערבים ואת הקלעים וזורקי האבנים הסורים להדוף את היהודים; גם המון מכונות הירי פעלו בלי הרף. כל אלה פגעו ביהודים פגיעה קשה והיה עליהם לסגת' (ג, 211). איכות הלמידה הייתה נמוכה – הרי כבר הוכח שיש צורך בשיתוף פעולה, ובפועל הכוחות כבר פעלו בשילוב.

שילוב קשתים וקלעים לצד הלגיונרים המבצעים עבודה מקצועית של בניית אמצעי המצור הייתה פעולה חיונית. שיתוף פעולה בין-חיילי אינו מעשה פשוט. הדבר דורש אמון ואימון בין היחידות השונות וכן הבנה של כל יחידה את היתרונות והחסרונות של היחידה האחרת. הפיקוד על כוח משולב דורש מחשבה רבה. למרות ההכרה בחיוניות בשיתוף הפעולה, הדבר לא יצא אל הפועל. בהמשך הצליחו היהודים לבצע גיחות, להבריח את חיילי הלגיון העשירי והחמישי, ולהעלות באש את מכונות

37 יצירת תמונת מצב מוטעית בעיני האויב הייתה תחבולה מוכרת גם בעולם העתיק. פרונטינוס ייחד פרק לנושא, אך דוגמאותיו אינן אמיתיות. ראו: פרונטינוס, ענייני אסטרטגיה ג, 15 Frontinus, *Stratagems*, trans. Ch.E. Bennett ([LCL], London 1997, pp. 251-253)

38 סביר להניח שאין הכוונה למחנה שנמצא 1,200 מ' מן העיר. אולי הכוונה למחנות קטנים שהיו סמוכים לסוללות או מפוזרים מסביב לעיר, כפי שרואים במצדה. אמנם במצור על ירושלים הצליחו היהודים להגיע עד המחנה של הלגיון העשירי, שהיה כ-1,200 מ' מן העיר. אולם הדבר היה לפני שהספיקו הרומאים להיערך, וקרה בהפתעה מוחלטת (ה, 71-84).

המלחמה (ג, 234). במקרה זה אין אזכור של נוכחות קשתים או קלעים.³⁹ יתרה מזו, הצבת קשתים וקלעים יכולה למזער את נזק הגיחה, אך לא למנוע אותה לחלוטין.⁴⁰

ו. הפעלת איל הברזל ופריצת החומות (ג, 213-228, 240-252)

למרות הקשיים הסתיימה בניית הסוללה. הלמידה הייתה אטית, אך הייתה למידה, והלקח יושם. קידום איל הברזל נעשה תוך ניצול מרכיבי החיפוי השונים על פי טווחי היעילות שלהם. בשלב ראשון קידמו את מכונות הירי הכבדות והציבו אותן אל מול החומה בטווח המרבי שלהן, שהיה מחוץ לטווח הירי של היהודים. ירי המכונות לא אפשר לשום יהודי לעלות על החומה. בשלב שני, בחסות ירי החיפוי של המכונות, התקדמו הקשתים וקלעי האבנים. בשלב שלישי הובא האיל, כשהוא מוגן

ראשי חצים מיוזפת (צילום: ה' סמיטליין)

באמצעי הגנה, ובמכה הראשונה החומה הזדעזעה (ג, 219-221).⁴¹ בכל השלבים האלה הצליחו הרומאים למנוע את פעולת היהודים מעל החומה, אך לא הצליחו למנוע את גיחות היהודים, ואלה הגיעו להישג חדש: 'זינקו [היהודים] משלושה עברים והעלו באש את המכונות, את מקלעות הנצרים ואת הסוללות של הרומאים' (ג, 227). זו הייתה הפעם השנייה שהיהודים הצליחו להעלות באש ציוד רומי, והפעם הראשונה שהצליחו לשרוף כלי ארטילריה. בהמשך תיאר יוספוס גיחה יהודית שהבריחה את חיילי הלגיונות, ושהביאה להצתה של מבני המצור של הלגיון החמישי והעשירי: 'ובעקבותיהם לקחו יוספוס ושאר האנשים פעם נוספת לפידי אש והציתו את המכונות, את הסוככים ואת המתקנים' (ג, 234). נראה שזה תיאור משלים של הגיחה שתוארה קודם לכן (ג, 227), ולא תיאור של גיחה נוספת.

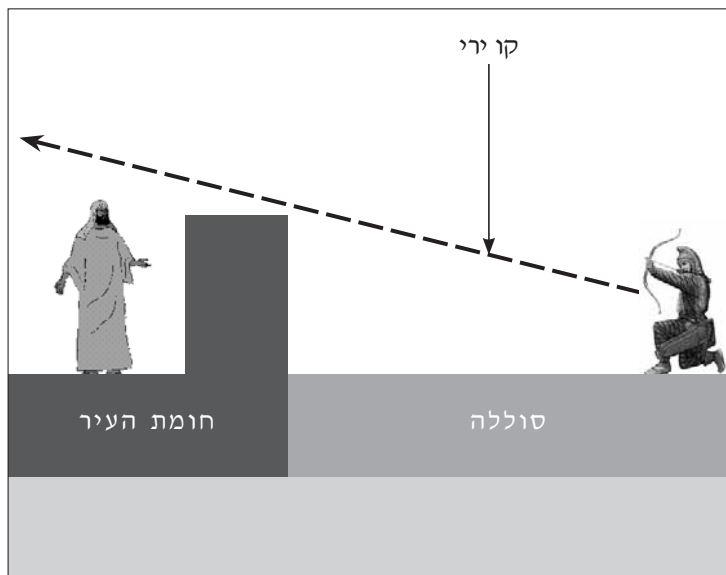
לפלא בעיניי שהרומאים עדיין לא מצאו בשלב זה פתרון לגיחות של היהודים. לדעתי יש עדות ארכאולוגית ייחודית שיכולה לאמת בעקיפין את עצמת הגיחות של היהודים ואת הפעולות שניסו הרומאים לבצע על מנת למנוע את הנזק. יוספוס סיפר שלאחר ההצתות הרבות 'החיילים [הרומים] הנותרים מיהרו וכיסו באדמה את המכונות ואת המתקנים [העשויים] עץ' (ג, 234-235), כלומר

39 אפשר שיוספוס תיאר בסעיפים 229-239 אירועים שהתרחשו לפני שהציב אספסיאנוס את הקשתים והקלעים.
40 היהודים ניצלו כל נקודת תורפה בהתקפה הרומית. כאמור הרומאים הציבו חיפוי לטווחים השונים, אך כאשר המכונות ירו רחוק (מדי), נוצרה אפשרות להתקפה, והיהודים ניצלו זאת (ג, 212).
41 גיחות ציין שהיו שלושה או ארבעה אילי מצור. ראו: גיחות (לעיל, הערה 32), עמ' 129. אולם בחפירות הארכאולוגיות נמצאו חיזוקים ומכות בחומת יודפת רק מול חלקי הסוללה. עובדה זו מחזקת את ההערכה שהייתה רק סוללה אחת ואיל אחד. ראו: אביעם (לעיל, הערה 10), עמ' 135-139.

הרומאים כיסו בחומר לא דליק את המכונות ואת חלקי העץ כדי שלא יוצתו באש. בסוללה של יודפת נמצאה כמות גדולה של חומר מליטה, וסביר שזה החומר שהרומאים השתמשו בו לכסות את המכונות.⁴²

הקלעים הרומאים וכלי הארטילריה שהיו על הסוללה שלטו על החומה בתצפית ובאש ממנוך לגבוה. חיפוי זה הועיל למנוע מן היהודים להרים ראש מעבר לחומה, אך לא סילק אותם מהחומה.

משמעות הדבר שיהודי יכול היה לפעול מספר שניות מעל החומה, ועד שכיוונו אליו הרומאים את הארטילריה היה באפשרותו להסתלק משם. חוסר השליטה בתצפית ובאש על החומה מצדה הפנימי אפשר ליהודים להוריד שקים מלאים קש אל המקום שבו נגח איל הברזל, ובכך להקהות את עצמת מכתו בחומה (ג, 223). כמו כן אפשר להם הדבר לשפוך מעל החומה שמן רותח ולהשליך שחת יונית שלוקה בשלבים הגורליים של הפריצה.⁴³ עניין זה הודגש בדברי יוספוס: 'אף על פי שאנשי יוספוס נפלו בזה אחר זה בהיפגעים ממטר החניתות והאבנים הגדולות שנורו

תרשים 1

מן המכונות, בכל זאת לא נטשו את החומה אלא הוסיפו להמטיר [לפירי] אש, ברזל ואבנים גדולות' (ג, 240) (ראו תרשים 1).

שלב הפעלת איל הברזל הוא שלב גורלי, גם מפני שלשם הפעלתו היה על הרומאים להתקרב אל החומה, וגם בגלל 'ניסיון הייאוש' האחרון של הנצורים להציל את עירם ואת עצמם.⁴⁴ אכן יוספוס ציין את עצמת הארטילריה שהופעלה באותו לילה, ליל הפריצה, אור לי' בסיוון (רסיוס) (ג, 240-252). הרומאים פעלו בלילה; הם האירו את החומה באמצעות לפידים, כדי לסנוור את היהודים ולפגוע בהם. הפעלת איל ברזל ביום הייתה גורמת להם אבדות נוספות. עם שחר נפרצה החומה.

42 אביעם ציין שהחומר שימש לחיזוק הסוללה. ראו: אביעם (שם). לדעתי החומר נועד גם למנוע את ההצתות.
 43 את השחת ש'בושלה' במים שפכו אל סולמות המצור כדי להביא להחלפת חילי האויב. וגטיוס ייחד את רוב הספר הרביעי של חיבורו על ענייני צבא לקרב המצור בעיקר מהצד של המגן ופעולותיו לשיבוש מהלכי התוקף. רוב התחבולות שעשה יוספוס ביודפת מוזכרות בספר זה. ראו לדוגמה על שיבוש פעולת איל הנגיחה, כדוגמת הפעולה שעשה יוספוס: וגטיוס, תמצית של עניינים צבאיים ד, 23 (Flavius Vegetius Renatus, *Epitoma Rei Militaris*, ed. 8) 23 (trans. L.F. Stelten, New York 1990, p. 261 G. Webster, *The Roman Imperial Army*, London 1994, pp. 230-243. *Imperial Army*, על טכניקות נגד ראו: G.D. Stiebel, 'Armis et litteris: The Military Equipment of Early Roman Palestine in Light of the Archaeological and Historical Sources', Ph.D. dissertation, University of London, 2007, pp. 168-169.
 44 מניתוח דברי יוספוס עולה שאיל הברזל הופעל באופן רצוף בין חמש-עשרה לעשרים שעות, עד שהכריע את החומה.

שחזור של קטפולטה רומית וקנטוריון רומי

ז. ניסיון ההתפרצות של הרומאים (ג, 258–282)

'לפנות בוקר, אחרי מנוחה קצרה מיגיעת הלילה, נערך אספסיאנוס עם חילו לכבוש את העיר בסערה' (ג, 253). לכאורה המנוחה בשלב זה היא פעולה לא מובנת. הרי פריצת החומה הייתה צפויה, ולאספסיאנוס לא הסרו לוחמים רעננים שישנו בלילה, והיה ביכולתו להמשיך בלחימה ברציפות. מדוע אפוא לא הוכן מראש כוח מתאים לביצוע הפריצה? מדוע הופסק הלחץ על היהודים? אפשר שאספסיאנוס העדיף פריצה באור יום מרציפות הלחימה.

מכל מקום אספסיאנוס הכין את כוחותיו היטב לקראת החדרה לעיר: הוא הוריד פרשים מן הסוסים, והם היו הכוח הפורץ הראשוני;⁴⁵ אחריהם שלח רגלים מובחרים; הוא פרש סביב העיר פרשים והטיל עליהם לתפוס נמלטים; הוא מיקם חיפוי כבד של מכונות ארטילריה ושל קלעים וקשתים מוכנים לירי; הוא ארגן כוחות נוספים, מצוידים בסולמות, כדי לפזר את הכוח היהודי לרוחב החומה. היהודים ניצלו את השהות שניתנה להם ונערכו לקראת הפריצה הרומית הצפויה. יוספוס תיאר כיצד

חילק את לוחמיו לקבוצות בהתאם לכישוריהם וליכולותיהם לקראת הפריצה הרומית. לאנשיו המובחרים הורה לשכב ולפקוק את אוזניהם, כדי שלא ייבהלו מקריאות הקרב הרומיות, ולהיות סמוכים לנקודת הפריצה תחת מחסות ומגנים. ברגע שהסתיים מטח החצים הרומי, הבין יוספוס שתכף תינתן הפקודה להשתלטות על החומה, והפעיל את לוחמיו. הוא תיאר איך שפכו שמן רותח על הרומאים, ואלה קפצו ונפלו בייסורים מן הגשרים ומן הסולמות (ג, 271–276). למרות זאת הרומאים עדיין לא השכילו להבין את נקודת התורפה במערך שלהם, וחזרו פעם שנייה. עתה החליקו על השחת היוונית השלוקה שנזרקה על הגשרים: 'רבים נפלו למטה על הסוללה, ונפגעו מן החצים' (ג, 278–279).⁴⁶ אספסיאנוס, שהיה משוכנע שהעיר כבר בידיו, נדרש לפתור את הבעיה.

45 במקרים מסוימים, על פי תנאי הקרב המשתנים, העדיפו המצביאים להשתמש בפרשים כרגלים, גם בגלל אמצעי הלחימה שלהם (חרב ארוכה יותר, חנית הדקירה). יש רוגמאות נוספות למצביאים שהורירו פרשים מהסוסים והשתמשו בהם כרגלים. ראו: פרונינוס, ענייני אסטרטגיה ב, 3, 23 (תרגום בנט [לעיל הערה 37], עמ' 123). ראו עוד: J.B. McCall, *The Cavalry of the Roman Republic: Cavalry Combat and Elite Reputations in the Middle and Late Republic*, London 2002, pp. 53, 69–72, 75–76; לה בק (לעיל, הערה 1), עמ' 27; 'שצמן', הצבא הרומי מאוגוסטוס עד אדריאנוס, רפפורט (לעיל, הערה 14), עמ' 406, הערה 39.

46 האפשרות שהחומה תיפרץ הייתה ברורה גם ליוספוס. ונראה שלעומת אספסיאנוס, שלא הכין את כוחותיו לרגע הפריצה, יוספוס הצטייד מראש באמצעים כנגד הפריצה (שמן ושחת יוונית שלוקה): 'השמן היה מוכן בידי [אנשיו] והם מיהרו לשפוך אותו מכל עבר, ובכמויות גדולות, על החיילים הרומיים' (ג, 272).

תחקיר

- מה היה? למרות החיפוי הכבד של הרומאים על החומה, הצליחו היהודים להפתיע ולפעול ממנה, לשפוך שמן רותח, להטיל שחת יוונית שלוקה, ולשבש את ההשתלטות הרומית ('אף על פי שאנשי יוספוס נפלו בזה אחר זה [...] בכל זאת לא נטשו את החומה אלא הוסיפו להמטיר [לפידים] אש, ברזל ואבנים גדולות' ג, 240)).
- מה צריך היה להיות? חיפוי יעיל, שימנע כל פעילות יהודית, וכך תתאפשר חדירה רומית לעיר גם דרך הפרצה וגם מעל החומה.
- מדוע נוצר הפער? (א) משום שהיהודים הספיקו להיערך עם כוחותיהם ולהכין אמצעים ששיבשו את שלב החדירה (שמן, שחת יוונית שלוקה); (ב) משום שהיהודים הצליחו לתפוס מחסה מעבר לחומה, להתרומם, ולהפתיע את הרומאים ברגעים גורליים.

על פי תשובה א:

- (קידוח) מדוע הספיקו היהודים להיערך ולהכין אמצעי שיבוש? כי היה להם זמן לכך.
- (קידוח) מדוע היה להם זמן? כי הרומאים הפסיקו את רצף הלחימה.
- (קידוח) מדוע הפסיקו הרומאים את רצף הלחימה? כי הכוחות הרומיים היו עייפים מיגיעת הלילה ותכננו התקפה גדולה ולא תקיפה דרך הפרצה בלבד.
- מה המסקנה? היו חסרים כוחות רומיים רעננים (עתודות).
- מה הלקח? יש לשמור עתודות של כוחות, כדי ליצור רצף קבוע ומתמשך גם מיד לאחר שנפרצת חומה.⁴⁷

על פי תשובה ב:

- (קידוח) מדוע הצליחו היהודים לתפוס מחסה ולהפתיע מעבר לחומה? כי החיפוי הארטילרי הרומי לא הגיע לשם.
- (קידוח) מדוע לא הגיעה הארטילריה הרומית אל מאחורי החומה? כי זווית הירי הייתה מנמך לגבוה.
- מה המסקנה? החיפוי הארטילרי הרומי לא היה חיפוי מיטבי לשני צדי החומה.
- מה הלקח? יש לתת חיפוי ארטילרי שיאפשר שליטה בתצפית ובאש גם על הצד הפנימי של החומה. אשר ליעילות החיפוי הארטילרי, אספסיאנוס תיקן בשלב זה את שגיאתו והורה להגביה את הסוללה.

ח. הגבהת הסוללה ובניית שלושה מגדלים (ג, 283–288)

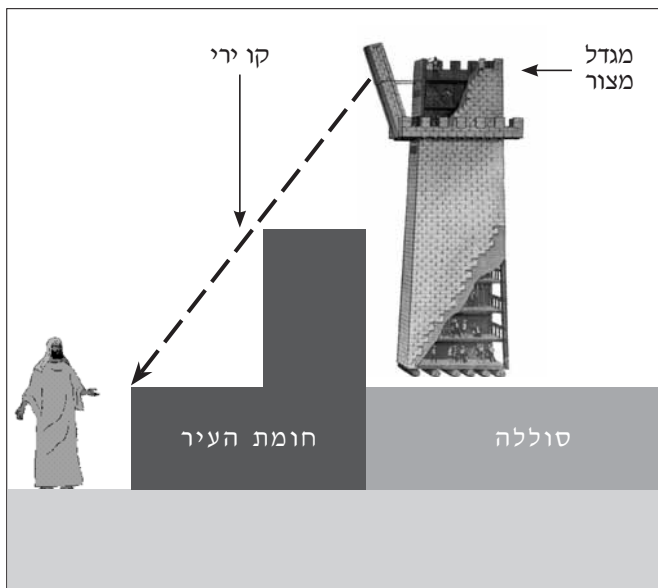
הקמת מגדלים אינה דבר קל. היא מצריכה משאבים וזמן. אולי משום כך נמנע אספסיאנוס עד שלב זה מלעשות זאת. אבל עתה הגביה את הסוללה ובנה שלושה מגדלים מצופים ברזל, ששלטו בתצפית ובאש על החומה משני צדדיה (ראו תרשים 2).

47 לקח שיש להכין עתודות יושם כבר לאחר ליל הפריצה: 'אבל היהודים לחמו בלי הרף אף על פי שהיו עייפים, ולא היו להם אנשים שיחליפו את שורות החלוק, בעוד, שבשורות הרומאים החליפו חיילים חדשים את אלו שנתייגעו, וכשקבוצה אחת הונסה – באה מיד שנייה במקומה' (ג, 270).

עתה פגע הירי הרומי ביהודים מלמעלה. 'בראותם כי הַזָּרְקִים המושלכים ביד לא יוכלו להגיע לגובה המגדלים הנישאים [...] נסוגו [היהודים] מן החומה וזינקו לעבר [הרומאים] על מנת לעצור את נסיונות

התקיפה שלהם' (ג, 287). אך עדיין לפלא ייחשב: איך לא הצליחו הרומאים למנוע את הגיחות (על פי יוספוס)?

ט. התקפה עם שחר וכיבוש העיר (ג, 323-331) לאחר שעסקו כעשרים יום בהגבהת הסוללה, 'עד אשר ביום הארבעים ושבעה למצור נישאה הסוללה מעל חומת העיר' (ג, 316), החליטו הרומאים להיכנס ולכבוש את העיר.⁴⁸ בניגוד להתקפה הראשונה, שהייתה לאור היום וברעש גדול, הפעם התבצעה הפריצה בחשאי, ולא דווקא בגלל הלשנת העריק, אלא משום שהניסיון לימד שיש יתרון לפעולת לילה – 'והיום עלה, ובני העיר המובסים לא ידעו עדיין שהעיר נכבשה' (ג, 326). הראשונים שעלו לחומה היו

תרשים 2

טיטוס ומספר לוחמים מהלגיון שעליו פיקד, הלגיון החמישה-עשר. לאחר שכוח המשימה הראשוני חדר בשקט על מנת לתפוס אחיזה מעבר לחומה, חדר הכוח העיקרי בפיקודם של הטריבון סקסטוס ופֶלְקִידוּס וכבש את מרכז הכובד של יודפת: המצודה.

יש להניח שעם תום הקרב ביודפת נועץ אספסיאנוס בקציניו, כפי שנהג לעשות, על מנת לסכם את הקרב, להפיק את הלקחים, וליישם בקרבות הבאים.⁴⁹ מדרכי הפעולה של אספסיאנוס בתחילת המצור על גמלא, מתברר שהוא הפיק מן המצור על יודפת ארבעה לקחים עקרוניים:

- א. במקומות שהיהודים בוטחים בכיזורי העיר, אין טעם לנסות לכבוש את העיר בהסתערות באמצעות סולמות; הסתערות כזו רק תגרום לאבדות מיותרות, לאבדן זמן יקר ולהעלאת מורל היהודים.
- ב. יש לפעול מן ההתחלה במלוא העצמה, קרי בניית סוללה בחיפוי ארטילרי לטווחים שונים, ובניית מגדלי מצור בגובה מתאים, שיכולים לאפשר תצפית וירי ישיר מעמדה שלטת על ראש החומה, על צדה הפנימי ועל תוככי העיר.
- ג. כפעולה מקדימה, על מנת למנוע אפשרות גיחות, יש ליישר את כל השטח לפני החומה.

48 אם הפריצה הראשונה, שנכשלה, הייתה בי' בסיוון (ג, 282), והגבהת הסוללות הסתיימה ביום הארבעים ושבעה למצור (ג, 316), שהוא ערב ראש חודש תמוז, משמעות הדבר ששלב זה ארך כעשרים יום.

49 במצור על יודפת התייעץ אספסיאנוס עם קציניו (ג, 161), ולקראת המערכה על ירושלים המליצו המפקדים הרומים לאספסיאנוס על דרכי פעולה שונות לכיבוש ירושלים, דבר שמלמד על פתיחותו לשמיעת דעות (ד, 366). נורמה זו של אספסיאנוס עולה בקנה אחד עם המלצותיו של אונסנדרוס, המצביא ג, 1 (Onasandro, Strathgikos, trans. members) 1 (of the Illinois Greek Club, London 2001, p. 389). ועם הנורמה בצבא הרומי. על הערכת תפקודו של אספסיאנוס כמצביא ראוי: י' שצמן, 'העימות הצבאי הרומי-יהודי', המרד הגדול בגליל (קטלוג), חיפה תשס"ח, עמ' 101-110.

ד. הסגר מוחלט גורם לנצורים להתייאש מאפשרות הצלה, מה שמוביל אותם ללחימה עזה מתוך חוסר בררה. על כן אין להכניס את הנצורים לייאוש מוחלט שאין בצדו אפשרות הצלה (דהיינו כניעה או בריחה).
לאחר שהפיק ארבעה לקחים עקרוניים אלו עלה אספסיאנוס על גמלא.

המצור על גמלא

במצור זה, שלא כמצור על יודפת, נלמדו השגיאות היטב. ביודפת הופקו לקחים תוך כדי הלחימה ואף לאחריה והוטמעו בתוך היחידות. הרומאים התייחסו לאויב בכובד ראש וברצינות, ובגמלא לא נעשו טעויות כדוגמת אלו שהיו ביודפת.

לדעתי יוספוס הכיר מקרוב את גמלא, אך לא נכח במקום בעת המצור. בניתוח דבריו יש להביא בחשבון שבתיאור המהלכים בגמלא קיצר יוספוס בדבריו יחסית לתיאור המצור על יודפת, ואפשר שלא תיאר את כל מה שאירע בגמלא בכל שלבי המצור.⁵⁰

שלבי המצור

(א) העמדת משמרות וכיבוש ההר אשר מול גמלא; (ב) הקמת מחנות; (ג) משא ומתן לכניעה; (ד) הקמת סוללות ומגדלים, הבאת שלושה אילי ברזל, פריצת החומה בחיפוי ארטילרי; (ה) פריצת הרומאים לעיר וכישלונה; (ו) חיזוק הסוללות; (ז) חתירה מתחת למגדל בחומה; (ח) התקפה בחשאי וכיבוש העיר.⁵¹

א. העמדת משמרות וכיבוש ההר אשר מול גמלא (ד, 11-12)

בקרב זה, שלא כביודפת, לא היה כוח חלוץ שיצא לכתר את היעד. נראה שכלקח מן האירועים ביודפת אספסיאנוס לא רצה להגיע לכיתור מושלם, כדי שהיהודים לא יילחמו מתוך ייאוש וחוסר כל בַררה. הוא הבין שעל ידי השארת נתיב בריחה למי שרוצים בכך יוחלש כוח העמידה של גמלא.⁵² ואכן לדברי יוספוס בשלב מתקדם של המערכה רבים החלו בורחים מן העיר (ד, 52). ביודפת גם הציב אספסיאנוס פרשים כדי לתפוס את מי שינסו לברוח עם פריצת העיר (ג, 254), ובתיאור המצור על גמלא לא נזכרו פרשים, וכנראה אף זה היה חלק מאותו לקח שאין להביא את הנצורים לידי ייאוש גמור.

50 שיטות הלחימה והטכניקות שנדרשות להכנעת עיר מבוצרת דומות. אך כל מצביא התאים את הטכניקות לתנאי הקרקע שבהם היה עליו לפעול ולאויב שמולו. לכן סדר השלבים בגמלא היה שונה מזה שביודפת. וראו עוד: גיליוור (לעיל, הערה 28), עמ' 147, 163.

51 תיאור המצור על גמלא ראו: מלחמת היהודים ד, פרק א, 1-83 (תרגום אולמן [לעיל, הערה 15], עמ' 369-376).

52 חרף תנאי השטח הקשים יכלו הרומאים להקיף את גמלא בטבעת הרוקח באורך 5 ק"מ, ולפחות כמו שצרו חייליו של אגריפס על גמלא. ראו: מ' גיחון, 'הגולן והקרוב על גמלא', מ' ענבר וא' שילר (עורכים), רמת הגולן, ירושלים תשמ"ז, עמ' 79; ולמצור של חיילי אגריפס ראו: חיי יוסף 114 (פלאוויוס יוספוס בן מתתיהו, מהדורת ד' שוורץ, ירושלים תשס"ח, עמ' 88-89). השוו דברי סון טו: 'כשאתה מכתר צבא, הנח פתח לצאת. אל תלחץ אויב נואש יתר על המידה, זאת חכמת המלחמה' (סון טו [לעיל, הערה 2], עמ' 47).

המגדל העליון
 וחלקה העליון של
 חומת העיר גמלא
 (משוחזר בחלקו)
 (התצלומים מגמלא: דני
 שיאון, באדיבות משלחת
 גמלא)

ב. הקמת מחנות (ד, 12–13)

הקמת מחנות היא נוהג קבוע של הצבא הרומי.⁵³

ג. משא ומתן לכניעה (ד, 14)

ביודפת לא הועלתה הצעת כניעה אפילו פעם אחת בכל שלבי הלחימה, ואילו בגמלא הצעת הכניעה הייתה מן הפעולות הראשונות שנעשו. הצעת הכניעה נבעה מאותו לקח מיודפת שהביא את אספסיאנוס שלא לכתר את העיר – היינו שיש להשאיר לתושבי העיר חלופה (דרך מילוט, כניעה) כדי שלא יגיעו לידי ייאוש ויילחמו בכל כוחם. אוֹנְסֵנְדְרוּס יֵעֵץ להציע רחמים במהלך מסע המלחמה או המצור כאמצעי להכנעת העיר.⁵⁴

ד. הקמת סוללות ומגדלים, הבאת שלושה אילי ברזל, פריצת החומה בחיפוי ארטילרי (ד, 17–20)
 אספסיאנוס הפעיל את האמצעים שעמדו לרשותו בשיקול דעת, בזהירות, צעד אחר צעד, מבלי להשאיר ליהודים יכולת רצינית להפריע למהלכיו או לפגוע בפועלים או בסוללות. הפעולות שנעשו ביודפת בשלבים נפרדים, בוצעו בגמלא בשלב אחד מתואם היטב. יתרה מזו, בתיאור המצור על גמלא

53 עד היום לא נמצאו מחנות בסקר ארכאולוגי במרחב גמלא.

54 אוֹנְסֵנְדְרוּס, המצביא לח, 1 (תרגום חברי מועדון יוונית [לעיל הערה 49], עמ' 498).

לא הזכיר יוספוס גיחות של היהודים, פעולה שחזרה ונשנתה בIODפת בכל שלבי המצור. הרומאים כנראה מצאו פתרון לבעיה כאובה זו מבחינתם.

אספסיאנוס ציווה על הקמת סוללות, ולכל לגיון הוקצו משימה וגזרה. הלגיון החמישה-עשר הוצב אל מול המגדל הגבוה, והלגיון החמישי – מול החומה במרכז.

המשימה החשובה ביותר אולי שנועדה לסכל גיחות של היהודים הוטלה על הלגיון העשירי – סתימת התעלות והגאיות (ד, 13).⁵⁵ נראה שהחפירות והגאיות הם שאפשרו ליהודים בIODפת להגיח בהפתעה בכל פעם ממקום אחר ולהגיע בהסתר עד הסוללות ומכונות הארטילריה. למרות אריכות דבריו בתיאור הקרב בIODפת, לא הזכיר שם יוספוס שהרומאים סתמו חפירות וגאיות. כתוצאה מפעולה זו בגמלא יושר כל השטח שלפני החומה, ולא הייתה שום אפשרות להגיח בהפתעה. אכן הלקח יושם.⁵⁶

כל לגיון ביצע את משימתו במהירות, 'הודות לידיים הרבות העוסקות במלאכה ולנסיונם הרב של העושים בה הושלמו הסוללות במהרה, והרומאים קרבו את מכונות המלחמה' (ד, 17).

הרומאים התקדמו עם חיפוי ארטילרי צמוד. בIODפת כאמור לא נטשו היהודים את שיני החומה, אף שנפגעו מירי הקטפולטות (כלי המצור ששימשו להעפת אבני הבליסטראות והחיצים למרחקים שונים). בחפירות בגמלא נמצאו אבני בליסטראות לכל אורך החומה משני צדיה. עובדה זו מלמדת על חיפוי לכל אורך החומה, פעולה שבהחלט יכלה למנוע מהיהודים לגשת אל החומה.⁵⁷ רמז יש בדבריו יוספוס שהחיפוי הארטילרי כיסה גם את הצד הפנימי של החומה, כך שהייתה שליטה בתצפית ובאש על כל החומה. לדבריו האש, שבאה מלמעלה, לא אפשרה ליהודים אפילו לגשת לחומה: 'בכל זאת הצליחו (המפקדים) לחזק את רוחם והובילו אותן אל החומה (כלומר במצב הרגיל אי אפשר היה להיות שם), ולזמן מה (אכן) עיכבו את אלה שקרבו את מכונות המלחמה; אך משנפגעו שוב ושוב על ידי הקטפולטות והבליסטראות, נסוגו אל העיר' (ד, 19).

בIODפת הקימו הרומאים סוללה אחת ועליה כנראה איל ברזל אחד, ואילו בגמלא ריכזו שלושה אילי ברזל (ד, 19).⁵⁸

אספסיאנוס יישם היטב בגמלא את הלקחים מIODפת, ובכך חסך זמן יקר ונפגעים: הוא סתם חפירות, נתן לכוחות חיפוי צמוד, והגביה מראש את הסוללות ואת מגדלי המצור מעל גובה החומה. הודות לפעולות אלו הביא אספסיאנוס לבידוד אזור הפעולה, וכך יכלו אילי הנגיחה לפעול ללא הפרעה מלמעלה וללא גיחות מן האגפים. בתוך זמן לא רב נוצרו פרצות בחומה.

55 חפירות וגאיות אלו נמצאו בחפירות הארכאולוגיות. החפיר נראה היטב לאורך הצד המזרחי של חומת גמלא, ומן האוכף שמחבר בין גמלא לדייר קרוח יש ערוץ (גיא) מלאכותי שיודר לנחל. עם זאת טרם נמצאו בחפירות מנהרות. ראו: שיאון ויבור (לעיל, הערה 10), עמ' 27.

56 אפשר שהעובדה שבגמלא – שלא כבIODפת – לא נמצא חומר מליטה, יכולה ללמד בעקיפין שלא היו שם גיחות. על הימצאות חפיר בגמלא ראו: שיאון ויבור (שם), עמ' 27.

57 ש' גוטמן, 'גמלא – מקום הגבורה', ע' זירוני (עורכת), דרך ארץ: עם חי בנופיו, תל-אביב תשמ"ז, עמ' 161; שיאון (שם), עמ' 29.

58 ישנה אי בהירות לגבי מספר הסוללות שנבנו בגמלא. שיאון ויבור דנים בסוגיית הפרצות. פרצה אחת נראית בבירור, ושתיים נוספות הן בגדר אפשרות בלבד. ראו: שיאון (שם), עמ' 28.

ה. פריצת הרומאים לעיר וכישלונה (ד, 20-48)

ביודפת כאמור הייתה השתהות בין פריצת החומה לפריצה לעיר. בגמלא השכילו הרומאים ליישם את הלקח שהפיקו מכך. הם לחמו ברציפות ולא נתנו ליהודים שהות להתארגן בין פריצת החומה לבין התפרצות הכוחות לעיר: 'אז קָרְבוּ הרומאים בשלושה מקומות את אילי הברזל אל החומה, הרעישו אותה ונהרו לתוך העיר מעל לפרצות [שניבעו בה] בתרועת חצוצרות ושאון הלמות כלי הנשק ובקריאות קרב הסתערו על מגיני העיר' (ד, 20). משתמע מדברי יוספוס שתוקעי החצוצרות נערכו לשלב זה, ושהוא היה מתוכנן. החיפוי הגבוה הוכיח את יעילותו, ולא הייתה הפרעה בשלב הגורלי של הכניסה דרך הפרצות והעלייה בסולמות.⁵⁹ לאחר מעבר החומה הייתה התנגדות יהודית מסוימת (ד, 21), אבל אחר כך: 'מספרם הרב של הפורצים מכל עבר אילץ את המגינים לסגת אל חלקי העיר הגבוהים' (ד, 22). וכך זרמו הרומאים לעיר. אולם בשלב זה אירעו שתי תקלות, שזו נבעה מזו. את הראשונה ניתן היה לצפות, אך היא לא קרתה ביודפת, וממילא לא היה לקח ללמוד. כניסת צבא גדול ומסורבל לתוך סמטאות צרות ולא מוכרות יוצרת יתרון למגן.⁶⁰ ואכן המגינים ניצלו יתרון זה עד תומו. היהודים משכו את הרומאים אחריהם במעלה ההר, ואז הסבו פניהם לאחור – הם ניצבו עתה מעל הרומאים ואף הכירו את הסמטאות והגאיות. הרומאים פנו לאחור במנוסה ונרחקו בין הסמטאות, כשהם לחוצים בין היהודים לבין חבריהם הרומאים החוסמים את היציאה מהעיר. באין מוצא נאלצו הרומאים לעלות לגגות. בשלב זה קרה דבר שלא ניתן היה לצפות. כתוצאה ממשקל החיילים שעלו לגגות, התמוטטו הגגות זה אחר זה. יוספוס ציין: 'ולא נחלו כישלון כה חמור בשום מקום' (ד, 39). המפקדים הרומים איבדו שליטה, נוצרה אנדרלמוסיה רבה, ורבים מהרומאים נהרגו.⁶¹ בשלב הפריצה לעיר קרתה ללא ספק תקלה שתוצאתה חמורה.

תחקיר

- מה היה? הרומים פרצו מכל עבר ורדפו אחרי היהודים לחלקים הגבוהים של העיר. לפתע הפכו היהודים את פניהם, ניצלו את יתרון הגובה, והדפו את הרומים למטה. חיילים רומאים אחרים שזרמו לתוך העיר עיכבו את הנסיגה. החיילים הרומאים נאלצו לעלות לגגות, ואלה לא עמדו במשקל והתמוטטו. היהודים ניצלו את המצב ומתוך יתרון היכרותם את העיר פגעו ברומים (ד, 21-29).
- מה צריך היה להיות? אספסיאנוס אמר לאחר שנחלץ: 'לאחר שהאויבים נסוגו אל העיר העליונה היה עליכם לעצור כדי לא להחשף לסכנות המאיימות מלמעלה, להחזיק בעיר התחתונה ולמשוך אט אט את הנמלטים לקרב [במקום] בטוח ועל קרקע יציבה' (ד, 44).

59 גוטמן ציין שמחוז לחומה ובצמוד לה נמצאו מסמרים שכנראה היו שייכים לסולמות. ראו: גוטמן (לעיל, הערה 57), עמ' 160. נראה שבמקביל לפריצה דרך הפרצות בחומה, השתלטו הרומאים על החומה במקומות נוספים באמצעות סולמות.

60 ניכר מתוך תיאורו של יוספוס ומתוך דברי אספסיאנוס שהרומאים לא השכילו בשלב זה להיערך בטכניקת קרב בשטח בנוי כנדרש לאחר הבקעת חומה.

61 שיאון ויבור ציינו שבמסדרון צר צמוד לחומה מצדה המערבי (פנים העיר), נמצאו פריטי ציוד צבאי שהיה שייך לקצין רומי, ושיערו שהקצין נהרג בפריצה הכושלת. ראו: שיאון ויבור (לעיל, הערה 10), עמ' 31.

• **מדוע נוצר הפער?** אספסיאנוס המשיך: 'אך אתם נחפזתם בדחף בלתי נשלט אֶלִי הניצחון, ולא נתתם את הדעת על בטחונכם' (ד, 45).

• **מה המסקנה?** אספסיאנוס אמר: 'אין זה ממנהג הרומאים לצאת למלחמה בלי שיקול דעת או להסתער ברוח תזוזית – אנו חייבים את הצלחותינו לנסיון הקרב ולסדר הלחימה שלנו' (ד, 45).

• **מה הלקח?** אספסיאנוס סיכם: 'על כן עלינו לשוב אל דרך גבורתנו הרגילה ולהתמלא רוח לחימה לנוכח כישלון לא ראוי זה, ולא לאפשר לו לרפות את ידנו' (ד, 47).⁶²

הלקח שביטא אספסיאנוס במילים 'על כן עלינו לשוב אל דרך גבורתנו הרגילה' משמעו: (א) עיתוי הכניסה לעיר, כלומר כשיזוהה רפיון במשמר היהודי; (ב) כניסה מבוקרת של הכוחות, ולא זרימה בלתי פוסקת; (ג) כניסת כוחות משולבים, על מנת לתת חיפוי תוך כדי החדירה; (ד) ניתוק הכוח היהודי מעורפו, מה שיגררום לשלילת יתרון הגובה מהיהודים.

מתפקיד המפקד להתאים את גודל הכוח, את מרכיביו ואת עצמתו

למשימה המוגדרת. דחיסה וציפוף הכוחות עומדים בסתירה לעקרון המלחמה ריכוז המאמץ.⁶³ אם יש כוחות רבים מהנדרש, ניתן לשמרם כעתודה. נראה שלאספסיאנוס היו כוחות רבים משנדרש לחימה בגמלא, ואלו פרצו אל תוך העיר באופן בלתי מבוקר, ולא פעלו על פי עקרון ריכוז המאמץ.

לאחר הצלחת פריצת המכשול, עלתה במלוא עוזה סוגיית הקרב בתוך העיר. אונסנדרוס כתב שלפני הקרב על המצביא להנחות כל כוח לאן הוא תוקף והיכן גזרתו.⁶⁴ מדברי יוספוס נראה שאספסיאנוס לא נתן הנחיות כאלו. לחימה עירונית היא לחימה מורכבת, המתאפיינת במסגרות קטנות רבות, בבעיות התמצאות ובחשיבות מכרעת של ממד הגובה (גגות). בלחימה עירונית מול אויב נחוש, ריכוז כוחות בנקודת ההתנגשות הוא חיסרון.

ו. חיזוק הסוללות (ד, 52)

שלא כביודפת, ששם צריך היה בשלב זה להגביה את הסוללה, בגמלא רק חיזקו את הסוללה (ד, 52), מפני שהייתה גבוהה די הצורך לאפשר ירי יעיל מעל חומת גמלא.

מגן לחי של קסדת קצין רומי עשוי ברונזה ומצופה כסף; המגן נמצא בחפירות גמלא

62 דבריו של אספסיאנוס אל כוחותיו שכשלו מתאימים מאוד לאופן שבו המליץ אונסנדרוס למפקד לנהוג בכוחות שכשלו במשימתם. ראו: אונסנדרוס, המצביא לו, 2 (תרגום חברי מועדון יוונית [לעיל הערה 49], עמ' 493).

63 ריכוז המאמץ: כינוס כוחות וריכוז אמצעים בזמן ובמקום מכריעים כדי להשיג עדיפות מקומית בנקודת ההכרעה, וכדי להביס את האויב התוקף. המאמץ המכוון לנקודות אלו הוא המאמץ העיקרי.

64 אונסנדרוס, המצביא ל (תרגום חברי מועדון יוונית [לעיל הערה 49], עמ' 473).

מימין: ממצא מיוחד
 מחפירות גמלא –
 עיטור עשוי ברונזה
 ומצופה זהב, קישוט
 לנדן חרב, עשוי
 ברונזה ומצופה
 זהב – לפני ניקויו
 ואחריו
 למטה: הפרצה
 בחומה, מדרום
 למכלול בית הכנסת
 בגמלא

ז. חתירה מתחת למגדל בחומה (ד, 63-67)

נראה שהפלת המגדל טרם ההתקפה וסמוך לה הייתה חלק מההכנות שנעשו על מנת לאפשר את ביצוע תכניתו של אספסיאנוס לכיבוש העיר.⁶⁵ ההתקפה הכושלת חידדה את ההבנה שהחלק הגבוה הוא מרכז הכובד של גמלא.⁶⁶ זיהוי מרכז הכובד ותכנון הפעולות שיחשפו אותו בסופו של דבר להתקפה ולהשמדה, הם תמצית מהותה של אמנות המערכה. גם אנשי גמלא ידעו שהחלק הגבוה הוא מרכז הכובד שלהם, ולכן המגדל הצפוני בחומה נבנה במקום הגבוה והנוח ביותר שהייתה ממנו גישה לחלק הגבוה של העיר.

על פי תכניתו של אספסיאנוס, היה על כוח אחד לפרוץ באזור הפרצות שנבקעו בחומה, וכוח אחר אמור היה לאגף מצפון באזור המגדל הצפוני לעבר הפסגה ולנתק את היהודים מעורפם. על מנת שהכוח האוגף יוכל לחדור, היה צורך להפיל את המגדל הצפוני. משימת הפלת המגדל הוטלה על הלגיון החמישי-עשר, שזו הייתה גזרתו. לאחר שהתמוטט המגדל אפשר היה לבצע התקפה, אך זכר המפלה הראשונה היה עוד טרי, והרומאים העדיפו לחזור על ההצלחה של יודפת, קרי כניסה שקטה והשתלטות על החומה באמצעות כוח מובחר, ורק אז הדירה של הכוחות בהתאם לתכניתו של אספסיאנוס.

ח. התקפה בחשאי וכיבוש העיר (ד, 70-83)

האם ההתקפה האחרונה על גמלא הייתה יזמה מקומית של טיטוס, או יישום תכניתו של אספסיאנוס, שהייתה פרי הפקת הלקחים מכישלון הפריצה הקודמת? יוספוס העצים את פעולתו של טיטוס בהתקפה זו (כמו שהעצים את הישגיו בכל ספרו), אך מניתוח מדוקדק מסתבר שהתקפה זו, בניגוד לקודמת, הייתה פרי תכנון מדוקדק של אספסיאנוס, ושטיטוס היה רק מפקד אחד הכוחות. על פי התכנון ביצעו את ההתקפה כוחות פורצים, כוחות מחפים וכוחות אחרים מאגפים, וכך הצליחו להוציא את היהודים מאיזון ולהביא להתמוטטותם ולכיבושה הסופי של העיר. אכן לאחר כישלון ההתקפה הראשונה הוסקו המסקנות והופקו הלקחים, והם יושמו בהתקפה האחרונה.

סיכום

המצור על יודפת ארך ארבעים ושבעה ימים, והמצור על גמלא ארך רק שלושים יום. לקיצור הזמן היו שתי סיבות. ראשית, חמשת ימי ההסתערות בסולמות נחסכו מראש בגמלא, מתוך הבנה שפעולה כזו היא חסרת תועלת. שנית, בIODפת נעשו בניית הסוללה, הגבהת החומה ובניית המגדלים כשליבים

65 את ההערכה שלאספסיאנוס הייתה תכנית, ושהפלת המגדל הייתה חלק ממנה, אני מבסס על מספר אמירות ורמזות שמופיעות אצל יוספוס, בצרוף הבנה צבאית של המהלך בהתאם לתנאים הטופוגרפיים של גמלא. לפירוט ראו: בריכוכבא (לעיל, הערת פתיחה), עמ' 82-83.

66 יוספוס כינה את החלק הגבוה 'אקרא'. פעמים בחיבורו התכוון במונח זה למצודה, ופעמים התכוון לפסגה. כיוון שבחפירות בגמלא לא נמצאו שרידי מצודה, יש להניח שכוונתו לפסגה.

נפרדים זה אחר זה, ורק הם נמשכו כשלושים וארבעה ימים; בגמלא פעולות אלו נעשו במקביל וללא הפרעה, כך שנחסך זמן יקר, ושלב זה לא ארך יותר מעשרים ושישה ימים.

מניתוח דברי יוספוס על המצור ביודפת עולה שהרומאים תיקנו אמנם את שגיאותיהם, אך לא בנקל. השגיאה שבהתקפה באמצעות סולמות חזרה ונשנתה חמישה ימים, עד שהבין אספסיאנוס שיש לעבור לטכניקה אחרת. יתר על כן, אותן השגיאות שנעשו בהתקפה באמצעות הסולמות חזרו על עצמן בשלב בניית הסוללה. הגורם המרכזי שהניע את אספסיאנוס לשנות דפוסי פעולה במצור על יודפת היה הנפגעים. על פי תיאוריו של יוספוס לא ניכרת במהלכו מחשבה קדימה. את בעיית הגיחות של היהודים לא פתר אספסיאנוס לאורך כל המצור על יודפת. לרוב הוא הציב חיפויים לאחר שנפגע, והשקיע זמן יקר וספג אבדות רבות עד שהצליח בקושי רב לבודד את גזרת הפעולה. מצב זה משקף מציאות של יחידות חסרות ניסיון בקרבות מצור ולא מוכנות לפעילות מבצעית.⁶⁷

בדיעבד הכיתור והפגנת הכוח ביודפת היו לרועץ לרומאים. היהודים חשו שאין להם שום ברירה ונלחמו כשהם בזים למוות. לחימה מסוג זה גברה לא אחת על המקצוענות הרומית. בתיאור המצור על יודפת יש שמונה פעולות גבורה של היהודים המתוארות כתולדת ייאוש או אבדן (ἀπώγνοια). לעומת זאת בתיאור המצור על גמלא זיקה זו נעדרת כליל. הסיבה לשוני זה פשוטה: במצור על גמלא – שלא כביודפת – מי שהתייאש, הייתה לו חלופה: להיכנע או לברוח. ייאוש נזכר בתיאור המצור על גמלא רק ביום האחרון, לאחר הפריצה של טיטוס ולוחמיו, כאשר הלוחמים היהודים התבצרו במצודה וראו שאפסה תקוותם – 'ובהיותם מוקפים מכל עבר נואשו רוב היהודים מכל תקווה להציל את נפשתיהם, חיבקו את בניהם ואת נשותיהם ויחד עמם השליכו עצמם מטה' (ד, 79). אכן הפקת הלקח בעניין זה סייעה להחליש את העיר.

בגמלא, שלא כביודפת, נתן אספסיאנוס דעתו מראש לבעיית הגיחות, והטיל על הלגיון העשירי ליישר את הקרקע לפני החומה, ובכך מנע את הגיחות. המילים 'גיחה' ו'התקפת פתע' בהקשר היהודי מופיעות בתיאור המצור על יודפת שתיים-עשרה פעמים, ואף לא פעם אחת בתיאור המצור על גמלא.

שיתוף פעולה רב חילי (חילות עזר, בעלי ברית, לגיונרים) אינו דבר פשוט. לכל אחת מיחידות אלו יש יתרונות וחסרונות, שפת קרב וסימנים משלה. היכולת להביא לתיאום ולהרמוניה מושלמת ולמצות את היתרונות של כל היחידות, דורשת מיומנות וניסיון רב, והיא הנקראת אמנות המלחמה. אפשר שאספסיאנוס אימן את כוחותיו לפני תחילת פעולות הלחימה, אך מניתוח המערכה ביודפת מתברר שלא היה בזה די. אכן ניסיון נרכש, אך לא בשדה האימונים, אלא במחיר דמים של מצור על יודפת.

67 טקיטוס תיאר את מצבם הירוד של הלגיונות שנשלחו אל קורבולו מסוריה בשנת 58. ראו: ספרי השנים יג, 35 (תרגום דבורצקי [לעיל, הערה 15], עמ' 255). מתיאורו של יוספוס את מבנה הצבא הרומי ואימוניו בתחילת ספר ג, מצטיירת תמונה של צבא יעיל מקצועי וממושמע. אך מסתבר שלא כך היו פני הדברים בכל המקומות ובכל התקופות. וראו עוד: צמנן (לעיל, הערה 45), עמ' 278, 306.

מדברי יוספוס עולה כי בקרב יודפת וכתוצאה ממנו הפיקו הרומאים ויישמו שלושה-עשר לקחים, ואילו בקרב גמלא הפיקו ויישמו לקח חדש אחד בלבד. השגיאות שעשו הרומאים במצור הקשה על יודפת נלמדו. הכוחות השונים למדו להכיר זה את זה – תנאי בסיסי לשיתוף פעולה רב חילי – ולמדו להעריך את עוז רוחם של היהודים ואת שיטות הלחימה שלהם. כל אלו חברו יחדיו והביאו את אספסיאנוס ואת צבאו אל מול חומת גמלא כשהם בשיא עצמתם, אף שסדר הכוחות היה קטן מזה שבiodפת ותנאי השטח קשים יותר. גמלא נכבשה על ידי פחות חיילים, במצור קצר יותר ובאכזריות מעטות מאלו שהיו במצור על יודפת. על קרב המצור בגמלא בהשוואה לזה שבiodפת ניתן לומר: 'שיקול דעת קודם לכל מעשה, והמעשים נעשים בהתאם להחלטות. לכן כמעט אינם שוגים, ואם הם נוחלים מפלה [בiodפת] – יתקנו את המשגה על נקלה [בגמלא]' (ג, 98-100).